

MAGYAR
EGYHÁZI NÉPÉNEKEK

A
XVIII-IK SZÁZADBÓL.

SZÉKFOGLALÓ

BOGISICH MIHÁLY

I. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1881.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓHIVATALA

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1881. febr. 21-ki ülésén.)

Tekintetes Akadémia!

Mint az általános egyházi s a magyar ősi zenének munkása lépek e helyre. Midőn 1879. év ősz végén »A keresztény egyház ősi zenéje« című zenetörténelmi művemmel a nyilvánosság elé léptem, alig reméltem, hogy az »úttörő« nehézségeivel küzdő művem folytán, mely a kath. világegyház fenséges zenéjének fejlődési történetével — az apostolok korától egész a németalföldi zeneiskola megalapításáig 1450. — foglalkozik, a nemzet bőkezűségéből, a magyar tudományosság számára emelt eme dicső csarnokokba, mint a M. T. Akadémia tagja, léphessek.

A kitüntetés, melylyel a M. T. Akadémia 1880. év május 20-án tartott nagygyűlésén a nyelv- és széptudományi osztály levelező tagjai sorába választott, mély hálára kötelez. Jól érzem azt, hogy e legnagyobb megtiszteltetés, mely magyar író s tudóst érhet, egyszeremind nagy köteleességeket is ró a kitüntetett egyénre. Hálás akarok lenni.

Mátray Gábor helyét foglalom el, ki tudtommal először foglalkozott e csarnokokban az ősi magyar zene tudományos megfejtésével. Mint a nemzeti zenede igazgatója, kegyét rám pazarolta, mint növendékre; midőn férfiúvá növekedtem, ő volt a tisztos ősz, ki az egyházi zene terén itt-ott elért csekély eredményekért oly nemesen lelkesült s engem kitartásra, szorgalomra s további buvárkodásra ösztönzött.

A M. T. Akadémia iránt érzett hálámat alig fejezhetem ki szebben, mint ha a megboldogult zenetudós s egykori tagtársunk nyomába lépve, a magyar ősi zene történelmi fejlődését választom munkálkodásom tárgyául.

A francia, német, olasz, sőt a spanyol, nemkülönben az angol s evel nyelv- s fajrokon nemzetek tudósai a régi nemzeti zene buvárkodásában már a múlt században is nevezetes eredményeket voltak képesek felmutatni. A jelen században az ezen műággal foglalkozó tudósok munkái pedig egész irodalmat képeznek.

A francziák büszkén emlegetik a XI., XII., XIII., XIV. századból fenmaradt népdaltörödékeket, melyeket a németalföldi zeneművészek a XV. században miséikben, himnusaikban s különféle egyházi szertartásos énekeikben összhangzatiilag feldolgoztak s így azokat mint becses ereklyéket az utókornak átszolgáltatták.¹⁾ A németek tovább mennek s már Nagy Károly idejéből emlegetnek szerelmi, gúny-, dics-, erkölcs-, csata- és győzelmi dalokat és mint Forkel *Geschichte der Musik* című művében²⁾ mondja, Nagy Károly szorgalommal gyűjtötte össze korának népdalait.³⁾ Mi magyarok a nemzeti zeneemlékek kutatásában jóval hátrább állunk. A mi más nemzeteknél a művelődéstörténet egyik fontos tényezőjét képezi, t. i.: a nemzeti zene és történetének tanulmányozása, az nálunk még csaknem teljesen ismeretlen ország, melynek titkos, de felette gazdag bányáiba még igen kevés tudós hatolt be. Véleményem szerint a M. T. Akadémiának már most első sorban kötelessége a magyar nemzeti zene történeti fejlődését a régi zeneemlékek alapján tudományosan művelni. Mint pap és hazafi, szívem vérének egész melegével csüggök a magyar ősi zenén; mert ezen ősi zenében, mely századok előtt az Isten felszentelt templomaiban esendült meg, van a magyar nemzet története bűvös hangokban lefestve.

Székfoglalóm gyanánt, Tekintetes Akadémia, *Magyar egyházi népekek a XVIII. századból* című történeti értekezést leszek bátor előadni.

A magyar zenét és dalt, annak sajátságait a történeti fejlődés szerint elemezve, példákban feltüntetni szerény törek-

¹⁾ *Schicksale und Beschaffenheit des weltlichen Gesanges vom frühen Mittelalter.* Von R. G. Kiesewetter. Leipzig 1841. Breitkopf et Härtel. Musikalische Beilagen. 1. lap.

²⁾ 2. kötet. 234—236. lap.

³⁾ Kiesewetter. 4. lap.

vésem; de az ékesszólás, ha még oly tudományos is, alig képes felényire is a fontos tárgyat teljes valóságában szemünk elé állítani, mint ha a dalt saját legtermészetesebb eszközeivel, az emberi hanggal és hangszerrel, mutatjuk be. Azért e fontos tárgynak alapos ismertetése és nem feltűnési vágy indítottak arra, hogy a múlt századbéli ősi magyar egyházi énekek egy-némelyikét zongorakiséret mellett énekelve bemutassam.

Van szerencsém magamat a Tekintetes Akadémia kegyébe ajánlani!

A XVIII. század magyar egyházi népekekről akartán értekezni, előre bocsátom, hogy ezúttal csupán a magyar katolikus és a magyar protestáns egyházi énekekről fogok szólni. Mert a katolikusok, kik az ország lakosságának két-harmad-részt képezik, az előbbi századokból átszarmazott ősi magyar énekeiket a század folyamán kiadott s nevezetesen bővített énekeskönyvekben nemcsak sértetlenül fentartották, hanem a század vége felé megjelent énekeskönyvekben a meglevő énekeket gyönyörű, magyar zamatú dalokkal gazdagították: a protestánsok az előbbi másfél században kifejtett rendkívüli egyházirodalmi munkásságukat — az egyházi énekek terén — szintén gazdagították, és a meglevő terjedelmes anyagot sokszoros kiadásaikkal igen nagy mérvben terjesztették.¹⁾

A XVIII. század második évtizedében végre a béke anyalga szállott a nemzet közé. A nemzet elfáradva a hosszas küzdelmekben, melyek pusztulást s inséget hagytak magok után, örömmel üdvözlé az 1711-ben kötött szathmári békét, mely a nemzeti s a protestáns vallásszabadságért szívós kitarással folytatott véres háborúnak végét vetett; s midőn az 1718-ki passarovitzi béke a századokon át hazánkat dúló török invasióknak örökre útját vágta: a magyar nép a kiállott fáradalmak aléltságából fölébredve, mohó vágygyl sietett otthonja felé, hogy minden erejét s gondját rég elhanyagolt családi ügyeinek rendezésére fordíthassa. A nemzet vezér- és tudós fér-

¹⁾ A magyar protestánsok slatt első sorban a magyar reformátusokat értem. Az ágostai vallásnak, csekély magyar számarányuknál fogva, de mivel a múlt században nagyrészt a reformátusok énekeskönyveit használták, a magyar egyházi zene emelésére kevés befolyást gyakoroltak.

fiai, hogy az ország anyagi jólétén s a szellemi műveltségen ejtett csorbát kifenhessék, kettőzött szorgalommal fáradoztak a meglazult közigazgatás s törvénykezés hiányain javítani, a tudományt s művészetet a múlt században elért virágzásra emelni.

A XVIII. század első felét az irodalomtörténet buvárai a hanyatlás korszakának nevezik. »A százados küzdelmektől kimerült haza a béke árnyékában üdülésnek, az új kormányrendszer alatt a közigazgatás s ezzel a benső viszonyok kedvezőbb megalakulásának, a kath. tanügy s vele az egyetemes tudományosság szokatlan felvirágzásnak indultak« — így szól Toldy Ferencz¹⁾ — »miknél fogva egy új, aránylag gazdag irodalom keletkezett: de az irodalom idegen — deák — nyelven szólalt meg, s e nyelv nemcsak az országos téren lépett a nemzeti helyébe, hanem a társaséletben is helyet foglalt, s a hová be nem hathatott, ott a német, tót, sőt francia is, mindinkább kiszorította a magyart. A magyar irodalom már szinte csak a mellőzhetlen köznapi életszükséget pótlotta.«

A nemzeti nyelv és érzés hanyatlását nagyban elősegítette a bécsi udvar előzékenysége, melylyel a magyar főurakat körébe vonta, hogy a hazában itt-ott lappangó elégedetlenek támaszra ne találhassanak. A főurak kaptak az alkalmon s a teljesen francia szokásoknak hódoló királyi udvari levegő lassanként elfojtá bennök az eddig pezsgő nemzeti életet. A nemzeti élet elfojtását követték Voltaire († 1777), Rousseau († 1778) s ezek közvetítése folytán D'Alambert, Diderot, Helvetius, de la Mettrie s a többi »bölesészeknek« iratai, melyek istentagadó irányuknál fogva kitépték a főurak szívéből az utolsó láncszemet, a vallásosságot, mely őket a hazához fűzte. Ehhez járult, hogy a hosszú háború által elpusztított vidékek német elemmel lőnek benépesítve, a városok német kereskedőkkel és mesteremberekkel szaporodtak.²⁾

Az iskolák száma bár örvedetesen emelkedett, a tan nyelv azonban latin volt.

¹⁾ *A magyar nemzeti irodalom története.* 101. lap. Pest. 1864—65.

²⁾ *Irodalmunk története 1711—72.* Írta ifj. Szinyei József. Budapest. 1876. I. 4. 1.

Mind a mellett a XVIII. század első fele nemzetietlennek nem mondható. A nemzeti nyelv és érzés élt, nevededett s tökélesbült a magyar nép ajkán. Ezen elem volt az, melyen az elsatnyúlt főurak nemzetietlen példája és vallástalansága nem fogott. A dal, zene és költészet voltak a nemzeti szellem éltető nyilatkozványa, mely ép úgy megtalálta emberét a kurucz és lantos költészetben, mint a vallásos énekekben, melyekben »a hitigazságok, mysteriumok, vagy az ezekből fakadt érzelmek oly egyszerű szépséggel, annyi melegséggel vannak kifejezve, hogy ezeket csupán olvasni is gyönyör: a nép ezreinek egy érzelmmé, egy hanggá olvadt buzgó zengésében hallani pedig oly megható élvezet, hogy emléke a jobb kebelben sok idő elteltével is vissza fog hangzani.«¹⁾

Toldy Ferencz, a magyar irodalomtörténet nagyérdemű írója, s utána mindazon férfiak, kik a magyar történet megírásával foglalkoztak, a XVIII. század irodalmának jellemzésében a tudomány minden egyes ágára kiterjeszkedve, azokat pontos lelkiismeretességgel tárgyalják, csupán az irodalom egyik fontosságáról, a vallásos népköltészetéről, a XVIII. században megjelent egyházi énekeskönyvekről látszanak kevésbé tudomást venni. Ráday Pál *Lelki hódolása*; Szőnyi Benjámint »Szentek hegedűje« című művek említetnek és dicsértetnek, mint a protestáns egyházi költészetnek maradandó becsű gyöngyei.²⁾ A katolikus énekköltészetből csupán az 1738-ban új kiadásban megjelent Szelepcsényi-féle *Cantus catholici* énekgyűjtemény említetik, azon hozzáadással, hogy ez a katolikus énekköltészet szegényes voltáról tanúskodik.³⁾

Az irodalomtörténet íróinak ezen fentebbi állítását teljesen nem oszthatom. A nemzet ugyan belefáradt a XVII. századbeli hitvitázó iratok olvasásába, mely a tudós férfiak szellemi erejét egészen kimerítette, a hitújítás mellett kevésbé

¹⁾ Tárkányi Béla, székfoglaló. *A vallásos költészetről.* M. akadémiái Értesítő. I. köt. 201. lap. 1860.

²⁾ Beöthy Zolt: *A magyar nemzeti irodalom ismertetése.* Budapest. 1880. I. 76. lap.

³⁾ Toldy: *A magyar nemzeti irodalomtörténet tankönyve.* Pest. 1864. 2. 108. lap.

lelkesülők szívét pedig fásulttá tette. Igaz, hogy a hatalmas polemiai harc után nagy reactió állott be, mely alatt a tudós férfiak a szathmári békekötés által biztosított erődeikbe vonultak s mellözve a meddő hitvitákat, a tudomány minden egyes ágát az egyház nyelvén — latin nyelven — művelték. A két felekezet főnökei inkább védő, mint támadó harczot folytattak s teljes erővel igyekeztek, egyházuk kül- és belügyeit rendezni; azonban a sok vész és pusztulás után mindkét felekezet templomaiban ismét megcsendültek a szent énekek, melyek békét hirdettek, olyan békét, melyet a világ nem adhat. Hogy a béke eme első napjaiban a magyar egyházi lantos költészet kiváló új műveket fel nem mutathat, annak oka a már többször említett egész századon át tartott irtó belháborgások voltak. Mindemellett az egyházi lantos költészet nem pihent.

A katolikusok és protestánsok versenyeztek az énekeskönyvek kiadásában, és midőn mindkét felekezet a százados harczok alatt meglazult hitéletet lázas sietséggel iparkodott helyreállítani: az énekeskönyveket műtörténelmi szempontból vizsgáló történetbuvár örömmel jelezheti, hogy türelmetlen, piszkolódó, csúfolódó hang, mely a XVII. századbeli hitvitázó iratokban lépten-nyomon oly sértőleg tolakodik elő, a mely az amúgy is szenvedélyes vitát a gyűlölségig fokozta: a két felekezet énekeskönyveinek »Előljáró beszéd«-eiben, az »Intések«-ben, a »Keresztény olvasónak szóló levél«-ben stb. csaknem teljesen elnémult.

Fentebb nyilvánított véleményem igazolására, hogy a múlt század első felében, sőt 1772-ig a nemzeti irodalom ujjászületéseig a magyar nemzeti nyelv és érzés nem szunyadt mély áomban, annál kevésbbé volt nemzetietlen: hivatkozom ama körülbelül 65 különféle kiadású énekeskönyvekre, melyeket a XVIII. században mindkét felekezet a napvilágra bocsátott.

A XVIII. századbeli énekeskönyvek ezen bibliographiáját Sándor István *Magyar könyvesháza*-ból,¹⁾ Szabó Károly *Régi magyar könyvtára*-ból,²⁾ a M. T. Akadémia, a M. T.

¹⁾ Győr 1802. I. 66—224. lap.

²⁾ Budapest, 1879. L. 617—703. lap.

Egyetem, a Nemzeti Múzeum, az esztergomi főkapitán, a pesti protestáns collegium könyvtárából, egyes havi (*Új magyar Sion*), heti (*Katholikus Néplap*, *Protestáns egyházi és iskolai lapok*) s némely napilapok (*Magyar Korona*) szétszórott cikkeiből állítottam egybe. Főczélom a XVIII. század vallásos költészetét magyar zenetörténelmi szempontból megvilágítani: azért a legnagyobb súlyt csak azon katolikus és protestáns énekeskönyvekre fektetem, melyekben a dallamok hangjegyek által vannak feltüntetve.

Magyar protestáns énekeskönyvek.

A múlt században megjelent énekeskönyvek bibliographiáját, azok mennyiségét s terjesztését tekintve, a protestánsokat illeti az oroszlanrész. Lázas sietséggel foglalták el a szathmári békekötés nyújtotta előnyöket s az egyházi énekköltészet terén igyekeztek egybegyűjteni s összetartani a híveket, kiknek száma a XVII. században Pázmány Péter hatalmas föllépése által olyannyira leapadt. Az ország nevezetesebb városaiban levő nyomdák a protestánsok énekeskönyveinek kiadásával voltak elfoglalva. Debreczen, Kolozsvár, Pozsony, Enyed, részben Kassa, Pest, Buda és Vác is a protestáns énekeskönyvek egész seregét bocsátotta világgá. A sajtóviszonyokkal elégedetlenek külföldre vitték kézirataikat, hogy a censurától függetlenebbül terjeszthessék énekeiket. Így Nürnbergben jelentek meg 1734-ben: »Halotti temetéskor való énekek.« 24-rét; Frankfurt (Frankofurtum) szolgáltatta a magyar protestánsok egyik legnevezetesebb énekeskönyvét, az »Uj zengedező mennyei kert, azaz régi és ujonnan szerzetett, válogatott, isteni Dicsőreteket és lelki Énekeket magában foglaló, szép rendbe véteztet *Gradual*«-t (1743), mely ugyanott a múlt század folyamában több kiadást ért; Amsterdamból 1700, Kasselből 1704 és Baseltől *szenczi Molnár Albert* francia dallamú zsoltárai (1750) is ide kerültek, jöllehet ezen zsoltárok csak a múlt században mintegy 40 hazai kiadásban voltak a hívek között elterjedve.

Szenczi Molnár Albert zsoltárai után legnagyobb elterjedésnek örvendett Szőnyi Benjámin a Hód-Mező-Vásárhely Reformata Ekklesziának Lelki-Tanítója által kiadott *Szentek hegelyje* című énekeskönyv, mely Kolozsvárott jelent meg

1762-ben és Sándor István szerint ¹⁾ 1794-ben már a tizedik kiadást élte meg Pozsonyban. Közkeveltségnek örvendett még Rádai Pál *Lelki hódolása* (Debreczen 1715), mely szintén több kiadást ért; Losontzi Istvánnak *Éneklésben tanító mester, azaz a ker. hitnek fő Ágozatjait magában foglaló idvességűs Énekek* (8-rét, Pozsony 1754), melyből igen tekintélyes rész átvétetett a Kolozsvárott 1778-ban megjelent *Közönséges Isteni tiszteletre rendeltetett, a Régi Impressumból s más kegyes Könyvekből ki-válogatott Lelki Énekeket, és a Sz. Dávid CL Soltárát magában foglaló Énekes Könyv*-be. Nevezetes helyen áll a *Debreczenben 1778-ban Margittai Istvánnál nyomtatott Isten közönséges tiszteletére rendeltetett Énekes Könyv. Melyben vagynak Hymnusok, Soltárokból szerkesztetett Dicséreték, Innepekre és egyéb Alkalmatosságokra tartozó régi Istenes Énekek*, nagy negyedréte hangjegyekkel. Nem említve azon számos kisebb s nagyobb alakú *Ének és zoltáros* könyveket, melyek majd minden 3—4 évben változatlanul s mindig szenci Molnár Albert francia dallamú énekeit foglalták magokban. Különösen kiemelendőnek tartom a korán elhalt s tudós debreczeni tanárnak: Maróthy Györgynek Debreczenben Margittai Jánosnál 1743. évben megjelent műirodalmilag is nevezetes következő című hangjegyes énekeskönyvét: *A Soltároknak négyes Nótájik, úgymint a Tenor, Bassus, Discantus és Altus, melyek a Harmoniás Éneklést szeretőknek kedvéért, a német és francia Példák szerint, és a Spétha András Deák Soltárja szerint, magyarul most legelsőben ki-adattattanak: Utol hozzá téttenek némely más Énekeknek Nótájik; a harmoniás és mesterségesebb Éneklésről való rövid tanítással együtt.*

Ugyanezen könyv tetemesen bővítve 1774-ben Debreczenben Margittai Istvánnál következő cím alatt jelent meg: *Szent Dávid Soltárjai, Melyek a francia Nóták szerint Magyar Versekkbe foglaltattak Szenci Molnár Albert által. Most pedig a Harmoniás Éneklést szeretőknek kedvéért, négyes Nótákkal, úgymint Tenorral, Bassussal, Discantussal és Altussal a német és francia Példák és a Spétha András Deák Soltárja szerint kiadattattak; néhai T. T. Prof. Maróthy*

¹⁾ L. Magyar könyvesház 207. l.

György Ur. Az Éneklés Mesterségéről való rövid tanításával És némely más Énekeknek Nótájokkal együtt. 8-rét.

E két utóbbi énekeskönyv a magyar zeneműtörténelemben nevezetes helyet foglal el. A művek végén »A harmoniás éneklésről való rövid tanítás« tudommal az első zeneelméleti mű, mely magyar nyelven az éneket s egyáltalán a zeneelméletet tárgyalja. Nem lehet szándékom e magyar zeneelméleti művet a múlt századbeli külföldi zeneelméleti vagy zenetörténelmi művekkel egybehasonlítani, mert akkor minden értékét s becsét elvesztené. Ezen húsz oldalra terjedő rövid útmutatás csakis a legszükségesebb hiányt kívánja pótolni, midőn az elméletet mintegy dióhéjba szorítva röviden adja elő. Tekintve azonban a szépművészeteknek igen kezdetleges állapotát, mely a folytonos háborúk miatt a múlt században virágzásra emelkedni nem tudott: örömmel veszek e kis »tanításról« tudomást, a mire a protestánsok annyiban büszkék lehetnek, hogy az ő főiskolájuk egyik tudós »professora« mutatta meg az utat.

Daczára annak, hogy a magyar protestánsok a múlt században az énekeskönyvek kiadásában s terjesztésében rendkívüli munkásságot fejtettek ki, s a katolikusok kiadványait számszerint kétszeresen is felülműlják; ha mindamelllett énekeskönyveiket magyar zenetörténelmi szempontból vizsgáljuk: úgy azokban hanyatlást észlelünk. Megjegyzem, minden félreértés kikerülése végett, hogy én az énekeskönyveket nem magyar nyelvészeti szempontból, sem általános, úgynevezett zenészeti, kosmopolitikus szempontból nem ítélem, hanem midőn a magyar protestáns egyházi énekek hanyatlását konstatalem, ezen ítéletemet a magyar zenetörténelmi alapjainál tett kutatásaimból merítem.

A magyar protestánsoknak szép magyar nemzeti énekeik voltak és vannak jelenleg is. Minél közelebb állottak a katolicismushoz, annál szebb s változatosabb volt isteni tiszteletök, s annál több s szebb magyar nemzeti éneket zengedeztek templomaikban. Minél jobban távoztak el hittételeikben a katolicismustól, annál inkább fogyott a nemzeti énekek száma s szaporodott az idegen: német, francia, belga, hollandus, cseh és husszita énekek száma.

Dévai Biró Mátyás óta — született hihetőleg Déván a XV. század utolsó évtizedében — kinek, mint egykori buzgó

szerzetesnek, fulében édesen csengtek az ősi magyar énekek, melyek a kath. templomokban visszhangoztak, de különösen 1562 után, midőn a protestánsok az eddig túlsúlyal bíró lutheránusoktól elváltak, egész a Rákóczi György erdélyi fejedelem bőkezűségéből csupán 200 példányban nyomtatott hírneves *Öreg Graduale* megjelenéséig (Gyulafehérvár 1636), a magyar protestánsok legnagyobbbrészt magyar kath. énekeket használtak. Ez történelmi tény, melyet bizonyít az *Öreg Graduale*-nak »Mutató táblá«-ja; e mellett szól a protestánsok által »nemzeti kincs gyanánt tekintendő« Somogy vármegyébe kebeleztetett Nagydombsza protestáns hitközségnek *kézírtos énekgyűjteménye*, mely csak imént a *Protestáns egyházi és iskolai lapok* 1881. évfolyamának 4. és 5. számában lőn ismertetve, a melynek tartalma majdnem egészen megegyezik az *Öreg Graduale* »Mutató táblájá«-val; ezt állítják azon protestáns férfiak, kik a protestánsok egyházi zenéjével foglalkoznak.¹⁾ Ennek hosszabb bizonyításával most nem foglalkozom. Ez a XVII. század keretébe tartozik, hol e tárgy hővebb ismertetésben fog részesülni.

A múlt században a magyar protestánsok már jelentékenyen eltávoloztak az ősi magyar énekektől. Az istentiszteletnek teljes egyszerűsítése, vagyis a katholicismustól való merev elszakadás, a magyar protestánsok énekeskönyveiben léptenyomon előtérbe lép. Ezt bizonyítja a már fentebb említett »*Új zengedező mennyei kar*« című »*Gradual*«, mely Frankfurtumban 1746-ban bocsáttatott közzé. Ezen vaskos könyv, melynek első részében csupán »isten dicséretek« foglaltatnak, mintegy 209 német dicséret s lelki énekekkel bővítettet. Az énekeskönyv szertartási tekintetben is nagyon elűt az *Öreg Gradual*-tól. Névszerint hiányzanak belőle a szép latin hymnuszok egy része, a Kyrie puerorum, a lamentatiók, a litania major, szent Ágoston és Ambrus eredeti hálaéneke, Krisztus urunk kínszenvedésének története, a gyönyörű sequentiák és egyéb más énekek, melyek a nagy vagy *Öreg Gradual* főekességét képezik. Ezek helyett vannak német énekek — azoknak első sorai német nyelven lenyomva — melyekről az »Elöljáró

¹⁾ Lásd: *Sárospataki füzetek*, 1858, II. félév. Ivánka Sámuel, képezői tanár.

Beszéd« ekként szól: VIII. »Mert tagadhatlan dolog, hogy némely Énekeknek igaz Nótáik még most eleintén sokaknál esmeretlenek; de mindazonáltal belé-téttenek azoknak szép kegyes és buzgósággal telyes voltokra nézve, és azért is, mivelhogy olyas materiákról és dolgokról még kevés, vagy épen semmi Énekeink nem voltak. A mennyire lehetett, ugyan jobbára minden Énekek eleibe esmeretes Nótákat tettünk. Mindazonáltal az Oskola Mestereknek és Kántoroknak azon kell iparkodniok, hogy az Énekeknek igaz Nótáit megtanulják és másokat is az Isten Anyaszentegyházában azokra tanítsanak. Azon Énekek pedig, melyek eleibe esmeretes Nóták nem téttenek, addig szolgálhatnak az embernek magános devotiojában lelki épületére, mellyet azokból bizony bőségesen vehet, míg azok, úgymint most még esmeretlenek, végtére esmeretessé lesznek. Valaminthogy az előbbeni Németből Magyarra fordított Énekeknek Nótáit sem tudtuk eleintén, de már Isten kegyelméből tudjuk.«

Megjegyzem még, hogy a magyar protestánsok ezen énekeskönyvében a II. rész előtt, mely sz. Dávid királynak és prophetának százötven soltárit francia nóták szerint szentzi Molnár Albert által magyar versekbe szedve, foglalja magában, egy kép van, mely orgonáló, hegedülő, furulyázó, czimbalmozó angyalokat s alantabb egy angyal karvezetése mellett éneklő nőkart ábrázol. E képre vonatkozólag az »Elöljáró beszéd« ekként nyilatkozik: XII. »Végtére láthatsz ezen Könyvnek Titulussa előtt egy rézre metszett képet is, mellyel nem annyira akartuk másoknak példáját követni, vagyis a Könyvet ékesíteni, mint inkább ezen könyvvel való hasznosan élésre serkengetni. Melly ki-tetszik a Titulusnak második színére tett rövid versekből, mellyek annak magyarázati.«

Az igazi kath. énekek közül e könyvben a következők találhatók:

Mária tisztulásának ünnepére 113. lap; Sarlós-Boldog-Asszony napján 294. lap; szent Mihály napján 296. lap; szent Márton napjára 300. lap.

A fenti énekeskönyvet vizsgálván, a magyar zene történeti fejlődését tanulmányozóban fájdalmas érzést támaszt azon szomorú tény, hogy azon ősi magyar énekek, melyek az öreg

Graduale dicsőségét képezik, melyekről Bartalus István tagtársunk »A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században« című jeles műben oly szépen értekezik, ezen énekeskönyvből kimaradtak s ezek helyett a francia dallamú zsoltárokra gyakori hivatkozás történik.

Ezen külföldről ide származott könyv, mely ugyancsak Frankfurtban 1760. évben új kiadást ért ¹⁾, hatalmas ellenfélre talált az »Isten közönséges tiszteletére rendeltetett Énekes Könyv«-ben, mely 1778-ban Debreczenben Margitai István nyomdájában látott napvilágot. Ezen negyedréte vaskos kötet, melynek első része 484 lapra terjed, magában foglalja az adventi, karácsonyi, vízkeresztii, böjti, nagyheti, húsvéti, urunk mennybemeneteli, pünkösdi, szentháromsági, közönséges ünnepi és isteni dicséretnek nagy számát, a szép ősi magyar dallamokkal. Benne van a »Te Deum laudamus« egész terjedelmében, melynek dallama csekély eltérésben különbözik a felsőges gregorián énektől. A 354 »dicséret« után következő rövid »adjutoriumok« (477. lap); invocatiók; a »litania major« (479. lap) — a katolikusok »mindenszentek litániája« — melyből csak a szentek hagyattak ki, míg a váltakozó énekekben előadandó litániaversek csekély módosítással meghagyattak; a szebbnél szebb katolikus himnuszok, név szerint: a virágvasárnapi dicséret: Gloria laus et honor; (272. lap), a Krisztus kínszenvedéséről szóló dicséret: Patris sapientia (273. lap), a Kyrie puerorum (276. lap), a versekbe szedett s a XXXVI. sőtár nótájára éneklendő passio történetek (u. o.) a legszebb latin húsvéti himnuszok, a pünkösdi dicséretnek, melyek a régi kath. énekeskönyvekben »*Mas regi enek*« cím alatt fordulnak elő, azt bizonyítják, hogy ezen énekeskönyvnek összeállítója igen közel állott a katholicismushoz, annak szép énekeit jól ismerte s az elnemzetietlenítő francia nótájú sőtárok ellensúlyozására az ősi magyar énekeket nagy szorgalommal gyűjtötte össze. A könyv második részét szent Dávid 150 zsoltárai francia nótákra alkalmazva s szent Molnár Albert által magyar versekbe foglalva, képezik.

A magyar dalok mennyiségét illetőleg a fentebbi könyv-

¹⁾ L. Sándor István: *Magyar könyveshöz* 118. lap.

tól elűt a Kolozsvárott 1778. évben a ref. coll. betűivel nyomtatott *A régi impressumból s más kegyes könyvekből kiválogatott Lelki Énekeket, és a sz. Dávid CL sőtárít magában foglaló Énekes könyv.* Az előjáró beszédből megtudjuk, hogy a nagy számra növekedett himnuszok s zsoltári dicséretnek megszorítását sokan igen élénken óhajtották. Azért »az 1702., 1712. és 1727. évben tartott közönséges papi gyűlésekben« az eszme megpendített, de sokféle akadály miatt — noha némi változtatások tényleg meg is történtek — a terv valósítása egészben végre nem volt hajtható.

»A sz. Dávid Soltárít meghagytuk — úgymond az »Előjáró Beszéd« — egészen úgy a mint Molnár Alberttől irattak, és eddig szokásban voltak: Mert ámbár sokat lehetett volna ezekben is igazítani, hogy az Új Testamentomi Ekklesiák állapottához alkalmasabb Énekes-Könyv válnék azokból: nem kívántunk mind-azon-által mostan mind az időknék rövidsége, mind más okok miatt tsak magunktól, abban valamit változtatni.«

»Kihagytuk — olvassuk ugyanott — mindazon Énekeket, melyek már rég ideje seholt se szoktak énekelteni. Ilyenek a Himnuszok, sok más Énekek, és a Soltárokból vett Dicséretnek, melyek helyében régen a Dávid Soltárral élnek. Miért foglalnának ugyan-is helyet haszontalanul? és miért nagyitnák a testét s árrát az Énekes-könyvnek?«

Ezen énekeskönyv — tekintve a szép magyar dallamokat — csakugyan nevezetes változáson ment át. Az »adjutorium«-ok, »invocatio«-k és »introitus«-ok után következő »Dicséretnek« közül számszerint 87 az idegen francia nótájú sőtárok szerint éneklendő. Csak az azután következő »adventi«, »karácsonyi«, »vízkeresztii«, »virágvasárnapi«, »nagyheti«, »húsvéti«, »áldozócsütörtöki«, »pünkösdi«, »penitentialis« és »külömb-külömb-féle Dicséretnek«-ben csendül meg ismét a régi magyar dallam, melynek nagy része a katolikus énekeskönyvekben előfordul. A könyv második részét ismét Dávid királynak francia nótájú 150 sőtára foglalja el.

A régi szép magyar énekek elhanyagolását elősegítette a Debreczenben 1743-ban Margitai Jánosnál megjelent *A Soltároknak négyes Nótájik* című énekeskönyv, mely a »har-

monias éneklést szeretőknek kedvéért a német és francia példák szerint« a zsoltároknak összhangzatos éneklését tűzte ki célul. Ugyanezen könyv bővített alakban Maróthy György debreczeni professor által irt *Az éneklés mesterségéről való rövid tanításával* megtoldva, 1774-ben ismét megjelent. E könyvről Révész Imre *A Magyarországi ref. egyház közönséges énekeskönyvéről* címzett füzetben a protestáns énekeskönyvek reformját illetőleg (Debreczen 1866) a 28. lapon ekként szól: »Debreczenben Maróthy György főiskolai tanár tett némi szolgálatot az ügynek, 1745 (1743) az úgynevezett harmonikus kiadása által, a mely egyébiránt nem egyéb volt, mint a külföldi protestáns énekeskönyvek kótáinak egyszerű átvétele. A külföldi reformált egyházak ugyanis, eleitől fogva mind e mai napig, a nép használatára kiadott énekeskönyveket is négyhangú melódiákkal szokták ellátni, és a négyhangú éneklésben az iskolás gyermekek rendszerint oktattatnak; — de nem a végre, hogy az isteni tiszteleten mint külön, zártkörű éneklő kar mutogassák magokat, a minek az isteni tiszteleten semmi legkisebb helye és jogosultsága sincs, hanem a végre, hogy magának az egész gyülekezetnek éneklése négyhangú lehessen!« Hogy ezen két harmonias zsoltáros könyv a magyar protestánsoknál a nemzeti egyházi énekeket ismét jóval hátrább szoritotta, kitűnik a könyvek tartalmából és Révész úrnak fentebbi szavaiból. A harmonias éneklésnek megalapítása tudtommal a lefolyt 140 év alatt a magyar protestánsoknál még nem sikerült.

Mindamellett a fentebbi könyv végén az úgynevezett »hymnusok« és a »soltárok«-ból való, az »adventi«, »karácsonyi«, »húsvéti«, a »reggeli« és »estveli dicséreték« közt több szép magyar zamatú egyházi dallam található, melyeket később leendő szerencsém bemutatni.

A magyar nemzeti egyházi énekek fejlődésére kétségkívül legkártékonyabb hatással voltak a szenci Molnár Albert által hazánkba átszármaztatott francia dallamú zsoltárok. Előre bocsátom azt, hogy mint zenész, Claude Goudimel francia dallamú zsoltárait nagyrabecsülöm s azokat, mint a XVI. század vallásos zeneköltészetének legszebb virágait, az azon kor klasszikus zeneköltőinek munkái mellé állítom. De a mi Fran-

ciaországban, mint a francia ész és szív szüleménye, oly ellenállhatlan erővel ragadta meg a kebleket: az eltéveszté hatását s elveszté erejét nálunk, hol a magyar protestánsok azon korban nagyrészt a régi latin s magyar katolikus templomi énekeket használták; hol hatodfél századon át a római gregorián ének és az ősi magyar nemzeti ének között vívott csatákban, a magyar ősi dal a templom felszentelt csarnokaiban ősi jogosultságát fentartotta, s mint ilyen, a magyar ember örömét és buját legszebben volt képes hangokban festeni.

Szenci Molnár Albert irodalmi működése a történelemé. Távol legyen tőlem, hogy e sokat hányatott, majdnem negyven évig külföldön tartózkodó s nyomorral küzdő férfiú babérjait, melyet a nemzeti irodalomtörténet írói s hitsorsosai, mint a magyar reformáció egyik vezérférfiának halántéka köré tűztek — megérintsem: de mint a magyar nemzeti zene történetének, illetve fejlődésének egyik szerény munkása, bátran hangoztatom e helyről azon véleményemet, hogy a francia nótájú zsoltárok, míg egyrészt nemzeti egyházi zenénket jóval visszavetették, másrészt a magyar protestánsok templomi éneklését összezavarta. E zsoltárok, melyek 1607 óta (Herborn) Toldy Ferencz szerint¹⁾ eddig száznál több kiadást értek, a magyar protestánsok között egész szellemi forradalmat idéztek elő. Csaknem másfél-századba került, míg a zsoltárok dallamai csak részben is gyökeret verhettek. Ezt részletezve előadni, a XVII. század műtörténelmének körébe tartozik. Szavaim igazságául hivatkozom azon protestáns férfiak mondásaira, kik a magyar protestánsok, különösen reformátusok énekeskönyveinek fejlődési történetével, vagy, hogy rövidebben szóljak, a magyar protestáns egyházi énekekkel foglalkoznak.

Révész Imre a már említett füzetben,²⁾ a 27. lapon, a zsoltárok meghonosítását illető nehézségekről ekként szól: »A szenci Molnár Albert zsoltárkönyve a Goudimel melódiáinak hangjegyeivel ellátva jött be a hazába. Az énekverseket igen nagy örömmel fogadták mindenek; de kevés levén még

¹⁾ A magyar nemzeti irodalom története. Pest. 1864—65. 64. lap.

²⁾ A magyarországi református egyház közönséges énekeskönyvéről. Debreczen. 1866.

akkor őseink között a hangjegyekhez értő egyén, csak nehezen és ritka helyen tudták kitalálni a melódiákat; de a hol kitalálták, nyomban a legnagyobb buzgalommal énekelték azokat a közönséges isteni tiszteleten, a nélkül, hogy erre az egyes gyülekezeteket bármiféle felsőbb hatóság is felszólította vagy kényszerítette volna. Majd a 28. lapon ugyan e tárgyra vonatkozólag így folytatja: »Ha az énekléshez alaposan értő kántorok nincsenek és ha a gyermekek az iskolákban a szabatos tiszta éneklésben nem oktattatnak: a melódiák csakhamar elferdülnek a nép ajkain. Ily körülmények között gyökeres reformra van szükség, hogy t. i.: a melódiák eredeti tisztaságukra visszaállíttassanak. Ily reformátor volt már Erdélyben, 1730 körül, Szigeti Gyula István, kolozsvári főiskolai tanár, majd püspök, ki külföldön a zenészetben kellő képzettséget nyervén, nagy buzgalommal működött Erdélyben a melódiák eredeti tisztaságának helyreállításában.« Ezen reformtörekvés azonban mind e mai napig nem egészen sikerült. Ezt bizonyítják azon számtalan panaszok, melyek a protestánsok egyházi éneklése körül minduntalan felmerülnek, s a melyek új, hibátlan s a jelen század igényeinek megfelelő énekeskönyvek kiadását sürgetik. Hogy még napjainkban is a magyar protestánsok templomi éneke nem gyönyörködtető, erről a »Sárospataki füzetek« 1858. évfolyama, II. félév, 897. lapon ugyancsak a sárospataki főiskola zenetanára ekkép szól: »A melódiákat néhol az eredeti rhytmustól megfosztják, az őshangokat önkénytelen megváltoztatják, idegen elemű, azaz nem a melódia hangneméhez tartozó hangokkal kicserélve, ferdén, izlés nélkül, eredeti tisztaságukból kivetkőzve éneklük.« Továbbá ugyanott: »Abban sem valódi rhytmus a melódiáknál, sem izlés, sem kellem, belerő, határozott kinyomat az előadásoknál, sem nyelvtani szabatosság és tisztaság a versszövegek egyes szótagai kimondásánál nincs!

Mindez csak a Molnár-féle zsoltárokról mondható! Mert a magyar protestáns ember, ki bűját, örömét katolikus testvéreivel együtt, busongó, »sirva vigadó« magyar nótákba szokta önteni, az ősi magyar énekek előadásában ennyire hátra nem maradhat. Ehhez hasonló panaszok lépten-nyomon felmerülnek nemcsak tudományos folyóiratokban, hanem a társaságokban is.

Szenczi Molnár Albert hosszas külföldi tartózkodása alatt megfeledezett hitsorsosainak képességéről, midőn ama finom, művészi kivitelű és sok zenészeti képességet igénylő francia dallamokkal a magyar protestánsokat megajándékozta.

Ezen hangjegyes énekeskönyvek után megemlékezem még két nevezetes hangjegnélküli énekeskönyvről, a melyek a múlt században nagy kedveltségnek és elterjedésnek örvendtek.

Ugyanis Ráday Pál,¹⁾ a múlt századbeli protestáns egyházköltők elsőrangú csillaga, 1704-ben II. Rákóczy Ferencz titkára, ki több követségben járt Lengyel-, Svéd- és Poroszországban, 1709-ben Benderben volt követ, írta *Lelki hódolás* című énekeskönyvét, mely 1715-ben Debreczenben s 1726-ban Lőcsén kis 16-od alakban megjelent. Az énekeskönyv két részre oszlik. Az első rész XIV Adát (adót) foglal magában közbevetett énekekkel. A második rész a lelki hódoláshoz alkalmaztatott »Istenes új énekeket« tartalmaz.

Vallásos érzet, Isten akaratjában való megnyugvás szól a szép nyelvezetű költeményekből. Különösen megemléltendők: Az igaz Isten imádásáról, az igaz hitről, reménységről, szeretetről, az atya Istennek, a fiúnak és szentléleknek dicséretéről zengedező énekek (40., 42., 50. lap). A buzgó kath. II. Rákóczy Ferencz befolyása meglátszik e könyvön. A 44. lapon »Más Azonról« (A fiu Istennek dicséretéről) cím alatt megszólal szent Bernát, a mézajkú apát és egyháztudor gyönyörű éneke, melynek első verse ekkép szól:

Zengj nyelvem ékesen
Az én édes Jézusomnak,
Kegyves lelki orvosomnak
Szólj szerelmetesen.
Mert csak ő érdemel
Áldást, és minden szerelmet,
Ki reám önt kegyelmet
S kö-szálra fölemel.

A 64. lapon »Szent Bernard Doctor éneke a Jézus nevé-ről« (*Jesu dulcis memoriae*) című világhírű egyházi éneknek

¹⁾ Bod Péter: *Magyar Athenas* 229. lap. Wallaszky: *Conspectus resp. liter.* 354. lap.

sikerült fordításával találkozunk, melynek első versét ide iktatom:

- Jézus édes emlékezet,
- Adván szívünknek örömet:
- De mézet és minden ízet
- Jelen volta megelőzhet.

Ez utóbbinak nótája: »Mennyből jövök most hozzátok« régi kath. karácsonyi ének; ¹⁾ az előbbinek nótája: »Mindenkoron áldom az én uramat (XXXVIII. zsoltár: *Benedicam Dominum in omni tempore*), mely a régi magyar dallam szerint: »Zugódik, dúl, fül magában a világ« ²⁾ énekeltetik.

Harminczkét év alatt, 1762—1794-ig, tíz kiadást ért meg Szőnyi Benjámín hódmező-vásárhelyi prédikátornak »*Szentek hegedűje*« című hangjegynélküli énekeskönyve. Vetsei János a Tiszántúl lakó protestáns ekklesiáknak superintendense, erősítette meg. Ezen »*approbatio*«-ból (12. lap) tudjuk meg, »hogy a közt az Énekes Könyv közt, mely 1754-dik esztendőben, ilyen Titulus alatt: Éneklésben Tanító Mester kijött és e közt, mely Szentek Hegedűjének neveztetik, ilyen megegyezés vagy. Amabban a Keresztyény Vallásnak fundamentomos Ágazattynai, ebben pedig a Keresztyéni Szent Élet foglaltatnak versekben: azért is nem hogy egyik a másikat embernek keziből ki-venné, hanem egymás után kell ezeket olvasni és hantgitsálni.« Nevezetes ezen könyvben az, hogy az élet minden szükségleteire, mindenféle állapotra s kötelességre külön énekek vannak, melyekről szerző az »*Elöl-járó Beszéd*« 15. lapján ekkép nyilatkozik: »Ne tessék valaki előtt idegen dolognak, hogy a második részben oly sokféle hivatalú emberekre tartozó énekek vagynak; mert nincs oly hivatal, mellyben intésre s kegyes tanásra s fohászkodásra nem volna szükség. Azt se tartsd alávalóságnak K. O., hogy vagynak abban tsekély szolgálátú emberek javára írottak is mind azért, hogy azok a szent Írásban is emlegettetnek; mind azért, hogy ily tsekély szolgálathéli személyek többnyire parasztok és tudatlanok lévén, leg-

¹⁾ L. Kajoni: *Cantionale Catholicum*. A esiki klastromban. 1676. 54. lap

²⁾ L. Illyés István: *Soltári Énekek*. Nagyszombat, 1749. 5. lap.

több gonosztevők is válnak belőlük, mint a többek közt a mezei Pásztorok, kik ha tsak azt megtartanának is, a mi itt az ő számukra írott énekekben vagy: nem vonatnának annyira az akasztófára. Bételnék így néhai b. e. Tek. Petrovszky Sándor kegyes fő Vitéz úr kívánsága, ki széllyel jártában fájdalommal tapasztalván, hogy jobbára Pásztor emberek függének az akasztófákon: egy jeles munkát készítettet a Pásztorok oktatására Molnár János tudós pap úr által; és hogy azt holta után való dicséretére meg-emlitem, engemet is meg-kerestetett egy T. jó barátom levele által, hogy azon végre a felekezetünkbeli Pásztorok javára írnék valamit, akkor tettem be e könyvecskebe a mezei Pásztorok énekét.«

E könyvben az énekek legnagyobb része a francia dal-lamú zsoltárok nótája szerint éneklendő. A 25. oldalon találjuk a »*Te Deum laudamus*«-t, azaz Istent dicséző buzgó éneket, melyet Krisztus Urunk születése után a négyszázadik esztendőben élt Szent Ambrosius kegyes Atya és Püspök, Deák nyelven készített; és most magyar nyelven mindenek előtt esméretes Soltári Nótára alkalmaztatott.« A II. rész tartalmából röviden a következő énekeket említem: A Fő-Biró Éneke; Földes Úr Éneke; Éneklő Tisztartó; Éneklő Prókátor, Udvari szolgák Éneke; Gyógyító orvos Doctor Éneke; Éneklő nótárius; Éneklő Czéh-Mester; Házasodni akaró ifju éneke; Legény fohászkodása, leány nem adás után; Leányt nyert ifju kegyes fohászkodása; férhez kért s nap alatt levő Leány éneke; Tömlöztartó fohászkodása stb. Ezen énekek legnagyobb része szintén zsoltárdallamok szerint éneklendő. A könyv címlapja előtt van egy rézmetszetű szent kép, melynek felső részén a dicsugarakat széthintő »Isten szem« mellett jobbról hárfázó királyok, balról égő illatáldozatot bemutató koronásfők lebegnek a felhők között. Az »Isten szem« feletti szalagon e szavak olvashatók: »Szentek hegedűje s azoknak jó illatu áldozatjuk.« A kép alsó részén, a jobbfelüli fülkében, egy éneklő lányka áll, kezében iratcsomagot tartva, a balfelül egy magyar ruhás ifju térdel és imára kulcsolt kezekkel fölfelé tekint. A két kép fölött következő jelszavak vannak: Könyörögjetek mindenkoron. Ephes. VI. 18; Énekellyetek a ti szívetekben az Úrnak. Kolos. III. 6.

Ezek volnának a nevezetesebb énekeskönyvek, melyeket a múlt században a magyar protestánsok világgá bocsátottak, s a melyek a magyar protestánsok templomi énekléséről hű képet nyújtanak. Ismételve kiemelem a szelidebb, békülékeny hangot, mely az énekeskönyvek »Elöl-járó Beszédeiben« oly kedvesen hatja meg füleinket. Ennek különben valódi oka az, hogy az énekeskönyvek szerzői, illetőleg összegyűjtői vagy szerkesztői — mert valódi szerző nevét alig három könyv viseli homlokán — nem lehettek hálátlanok a katolikusok iránt, kiknek felséges középkori himnusaival gazdagították énekeskönyveiket.

A katolikus énekeskönyvek.

A múlt században — annak első évtizedeiben — a katolikusok részéről kevesebb énekeskönyv jött napvilágra. A törökök 145 évi uralma legsúlyosabban nehezedett az esztergomi érseki s a dunántúli nagy püspöki megyékre. II. Rákóczy Ferencz felkelése alatt, melyhez — a mi addig nem történt — három főpap is csatlakozott,¹⁾ ú. m.: Telekesy István egri, Illyés István és Petheó Endre címzetes püspökök (mivel a fölkelés oka nem volt első sorban vallási érdek, mint az előbbieknél) a katolikusok az 1705. évi szécseni, de különösen az 1707. évi ónodi gyűlés határozatai daczára, sok sérelmet szenvedtek. Az utóbbi gyűlés kimondotta ugyan a három vallásfelekezet jogegyenlőségét, melyet azonban a protestánsok a jezsuiták elűzésével inauráltak. A XVII. század végén a nagy Széchenyi György, ki 93 éves korában ült a primási székbe (1685—95), ifju tüzzel s erélylyel fogott nagy érseki megyéjének regenerálásához. Budavára visszahódítása után ott akadémiát, convictust, papnövelvét létesített. Bőkezűségét hirdették az esztergomi, egri és pécsi jezsuita-rendházak s egyéb helyeken u. m. Esztergomban a ferencziek, Egerben a szerviták és Budán a kapucinusok zárdái.²⁾ Az ő kormányja alatt 1693-ban jelent meg Illyés István esztergomi kanonok »Soltári énekeke

¹⁾ Frankl Vilmos: *A magyar nemzet története*. Kiadja a Szent István társulat. 1872. Lásd 289. l.

²⁾ U. o. 290. l.

czimű magyar rhythmusi énekeskönyv. Utódja Kollonics Lipót gróf, bíbornok (1695—1707) folytatta nagynevű elődjének munkáját, s bár politikája a magyar történelemben nem kelthet kedves emlékeket, de jótékonyosságai, melyeket különösen az özvegyek, árvák s foglyok élveztek, sokáig hirdetik nemes szívét. Náray György esztergomi kanonok 1695-ben megjelent »Lyra coelestis« című énekeskönyvét Kollonicsnak ajánlotta.

Ennek utódja, Keresztély Ágost szász herczeg (1707—25), alapította a pozsonyi kórházat. A törökök végleges kiszorítása után a primások, valamint a többi, a török járom alól kimenekült egyházmegyék püspökei, minden erejüket a megfogyott lelkészet fedezésére fordították. A szerzetekből s monostorokból kivétettek a szerzetesek, hogy a vallásban elhanyagolt népnél lelkészi hivatalokat végezzenek.¹⁾ Ezután főpapjaink a papi fegyelem fölelevenítésén fáradoztak, mely az idők mostohasága s a meggyökerezett sok visszásságok miatt, csak nagy gondnal s böles körültekintés mellett sikerült.²⁾ Ezen nagy bajokhoz járult még a legfőbb baj, az egyházmegyék hosszú árvasága melynek kártékony befolyását már a XVI. század leginkább érezteté, midőn a primási szék, Wranchich halála után, huszonhárom évig, 1573—96-ig, volt üresedésben, mi a reformáció elterjedését nagyban előmozdította. A tudomány és művészet végtelen kárára, a múlt században az esztergomi érseki szék sokszor s több éven át volt főpásztor nélkül. Eszterházy Imre után (1745) öt évig, Csáky Miklós halála után ismét öt évig (1757—61), Barkóczy primás után tizenegy évig (1765—76) állott az esztergomi érseki megye árván.³⁾ A XVII. század végén újra föléledt egyházmegyék pedig a számtalan kül- és belakadályokkal voltak kénytelenek küzdeni.

Főpapjaink a múlt században — a rendezkedés nehézségei daczára — a tanügyet óriási áldozatokkal emelték. A szerzetes rendek iskolái között leglátogatottabbak voltak a jezsuiták iskolái. Az uralkodók, főpapok és főurak versenyre kelve alapítottak részökre zárdákat és tanintézeteket. A jezsuitákkal

¹⁾ Lányi Károly: *Magyar egyház történelme*. Átdolgozta Knauz Nándor. II. köi. Esztergom. 1870. 320. lap.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o. 297. lap.

versenyezve virágoztak a benzések, pálosok és piaristák tanintézetei.¹⁾ A szerzetes intézetekben nagy gond volt az egyházi énekekre fordítva, mely azonban legnagyobbbrészt latin szövegen esendült meg. Az ének művelését előmozdították az úgynevezett »iskolai drámák«, melyek a felsőbb tanintézetekben legtöbbszörre latin nyelven, de némely iskolában magyarul is műveltettek. Ezen drámákról Mátray Gábor és Toldy Ferencz értekeznek az 1851. évi *Akadémiai Értesítő*-ben. A regeneráció eme századában a kath. egyházi népének nem részese lehetett azon figyelemben, mely őt, mint a nép vallásos buzgóságának hőmérőjét, megillette volna. Könyvekben ugyan nem volt hiány, de a vallásos költészet egy ideig pihenni látszott. Új s nevezetesebb énekeskönyvek nem jelentek meg, de pótolták e hiányt a régié, melyekben az ősi magyar ének, a sok háborúság után, még bájosabban esendült meg. Ezen énekekben hamisíthatlanul átszármazott az egykori daliás költészet. Habár a múlt században a katolikus énekeskönyvek számra nézve hátrább állanak a protestánsokénál: de beltartalomra, a magyar zenére nézve azokat felülműlják. A katolikus énekeskönyvekben a conservatismussal találkozunk. Itt halljuk az ősi magyar zenét, melyből a mai sirva-vigadó magyar nóta fejlődött, mely dallamkötés, rhythikus beosztás, változatos ütemméret s csillogó harmoniai kíséret mellett a kedélyérzelem legkülönbözőbb nyilvánulásait: az öröm, lelkesedés, a bánat, merengés, a kitörő jókedv vagy a lemondás komoly, méltóságos hangulatát oly megragadó szépen eszményíti.

Azon könyvek közül, melyek a XVIII. században ihletett vallásos költészet s igazi magyar dallamoknál fogva általános elterjedésnek örvendettek, első helyen áll: *Náray György esztergomi kanonok, zólyomi főesperes s a szent Istvánról nevezett papnövelde igazgatója által 1695-ben Nagyszombatban 4-rét alakban, hangjegyes magyar és latin énekeskönyve: Lyra coelestis suavi concordia divinas laudes personans, hominumque animos a terrenis ad coelestia avocans.* E könyvet, mint a leáldozó XVII. század bucsúsugarát s a XVIII. század derengő hajnalát üdvözöljük.

¹⁾ U. o. 366. lnp.

Náray György, az ihlett keblű vallásos költő, egyúttal zenész, ki nevét a hátrahagyott század több egyházi népénekben megörökíté, tanulmányait Rómában, a szent Apollinarisról nevezett collegiumban végezte. 1690. év márczius 4-én a pozsonyi káptalanból az esztergomiba helyeztetett át s egyúttal mint tornai főesperes, székét elfoglalta. Mint különösen ájtatos, kegyes társalgású s mindeneknek jó példával előljáró férfiúról tétetik róla említés.¹⁾ A szegények iránt bőkezű, a világi javaknak megvetője volt. A török hódoltság alatt nyögő, a legtávolabbi vidékeken szerteszórt, elhagyatott híveknek nagybuzgalmú lelki pásztora, az Isten házáinak helyreállításában fáradhatlan munkásságot fejtett ki. A gondjaira bizott zólyomi kerület papságához latin nyelven *Epistolae sacerdotales* című, az igazi keresztény szeretet lángjától hevülő s böles tanácsokban bővelkedő leveleket intézett 1692-ben. A szent háromság imádlásáról szóló »rózsafüzért« magyar nyelven adta ki. Bőkezűségét hirdették a káptalan-utczában fekvő kanonoki ház, a szent Katalin tiszteletére emelt oltár-ház s a szent István királyról nevezett papnövelde házának nagy költséggel járó nagyobbitása, illetőleg jobb karba való hozatala. 1697. évben a kereszt. szent Jánosról címzett prépostságot nyerte. Jótékonyágban bővelkedő áldásos életét 60 éves korában 1699. év december 5-én fejezte be. Holtteste Nagy-Szombatban a szent Miklós templomnak keresztelő szent Jánosról címzett kápolnájában helyeztetett el.

Vallásos kedélyének legszebb virága a már említett *Lyra coelestis* című magyar-latin énekeskönyv, mely tulajdonkép csak a XVIII. században terjedt el általánosságban, s szép lendületes versei, de legkivált gyönyörű magyar dallamai folytán a múlt század legszebb elmeszüleményei közé állítandó. A negyedréti alakú, 237 lapra terjedő művet Kollonics Lipót bíbornok, Magyarország primásának, esztergomi érseknek ajánlotta. A latin nyelven szerkesztett előszóban (Proemium), mely hét oldalra terjed, az egyházi zene fenségéről értekezik s annak jogosultságát a szentírásból vett idézetek alapján fejtegeti. A kántorhoz vagy olvasóhoz intézett következő latin előszóban

¹⁾ Az esztergomi főkáptalan magán-levéltára: Liber ruber 42. 52.

előszámlálja azon tulajdonságokat, melyek a szép egyházi ének előadásánál megkívántatnak. Ugyancsak itt említi, hogy a könyvben foglalt énekek közül — kivéve azon kevés számú énekeket, melyeket, mint másnak kertjéből kiválogatott rózsákat, könyvébe szintén fölvelt — körülbelül százat maga készített s azokat egyszólamú dallammal megzenésítette.¹⁾

Náray Györgyben tehát költőt és zenészt birunk. Toldy Ferencz Ányos Pálról mondja,²⁾ hogy egyike a legköltőibb kebleknek, mik magyar nyelven zengették érzelmeiket. Lelke csupa hév és óhajítás. Érzékeny szíve a barátságért és hazáért lángolt. Ugyanezt mondhatjuk Náray Györgyről, mint magyar zeneköltőről, ki vallásos keble érzelmeit olvadékony, a katholicismus fenségét komoly, méltóságos, az ősi magyar busongó zenerhythmust feltüntető zöngékben festi. Énekeit egyszólamban írta, de benne van a csillogó harmonia, mely olyannyira megragadja lelkünket.

A magyar zeneműtörténet sokat köszönhet Náraynak. Énekeiben a népies könnyű s ünnepélyes komoly magyar rhythmus egybeolvad. Célja vala, a más felekezetűek között lakó hiveket az énekek által az Isten házába csalogatni, a mit csábító szép ősmagyar dallamaival könnyen el is érhetett.

Náray a csillagalakú hangjegyeket használta. Dallamait ötsoros vonalrendszerben, sopran — akkor discantus — kulcsban, kereszt és b előjegyzéssel, az üteny megjelölésével — s tekintve az akkori gyarló nyomdai viszonyokat s az igen csekélyszámú hangjegyértő szedőket — értelmesen állította ki. Az énekeskönyvben következő felosztás van: reggeli énekek; adventi énekek; karácsonyi énekek; farsangi napokra; nagybőjtre való énekek; husvétii; pünkösdi; más nagy ünnepekre; szent miséhez való énekek; Kyrie, Gloria, Credo; szent háromságról való énekek; a boldogságos szűz Máriáról való énekek; a több dicsőült szentekről, és végül processiókra való különféle litániák. A mű a breviariumból vett latin hymnusok s a nyolcz zsoltáréneklési móddal végződik. A könyv első lapján zeneallegorikus kép van, közepén angyalok Kollonics bibornok

¹⁾ L. Praefatio ad Cantorem seu Lectorem.

²⁾ *A magyar nemzeti irodalom története*, 125. lap.

arczképével a levegőben lebegnek. Náray után, mint önálló egyházköltő és zenész, Illyés István esztergomi kanonok, szent-tamási prépost s a szent Istvánról nevezett papnövelde igazgatója következik, ki *Soltári énekek, a magyar anyaszentegyház vigasztalására, és halottas énekek a szomorú temetések alkalmatosságára* című énekeskönyvét 1693. évben »Széchenyi Györgynek a méltóságos főpapi Fejedelemnek, esztergomi érseknek, Magyarország primásának« stb. ajánlotta.

Ezen, a maga nemében egyetlen kath. énekeskönyv, mely szent Dávid 150 zsoltárainak nagy részét ősi magyar énekekben tartotta fenn, a múlt században igen elterjedt könyv volt, mely Sándor István *Magyar könyvesháza* szerint, 1749-ben Nagy-Szombatban, 1781-ben Budán, 1793-ban ismét Nagy-Szombatban újra megjelent. Ezen könyv volt hivatva, az ősi magyar zsoltárdallamokat fenyegető szenci Molnár Albert-féle francia dallamokat ellensúlyozni.

Illyés István a Csikszentgyörgyön született Illyés Andrásnak, a XVII. század nevezetes hitvitázó irónak, később erdélyi püspöknek testvére, tanulmányait Rómában a szent Apollinaris collegiumban végezte. Plébános volt Püspökiben (Pozsony mellett), 1688-ban már esztergomi kanonok és egyúttal somorjai plébános.¹⁾ A nagy-szombati akadémián másfél éven át a »jus imperiale«-t adta elő. 1690. márczius 4-én zólyomi főesperes s a papnövelde igazgatója lett, melyet öt éven át kormányzott. 1691-ben szent-tamási prépost lett és ugyanazon év június 5-én a bold. szűzről nevezett szent-jobbi apátságot nyerte. 1696-ban éneklő kanonok, 1703. évi márczius 29-én szendrői czimzetes püspök lett. Keresztély Ágost, szász herczeg, bibornokérsek, 1707. évi október 24-én éneklő kanonokká, majd nemsokára érseki általános helynökké nevezette ki.

Adakozásaiból megemlítettnek: Nagy-Szombat város tornyának helyreállítására adott összeg; bőkezűségét hirdeti a székesegyház szent Péter és Pál apostolok kápolnája, melyet új boltozattal s festményekkel ékített; ugyancsak e kápolna

¹⁾ Az esztergomi főkáptalan magán-levéltára: *Liber ruber*. 148. lap.

oltárát 1702-ben megújította, s ugyanazon évben a pálosok szent József templomába orgonát állíttatott.

Illyés István, lelkipásztori bokros teendői mellett, már mint püspöki plébános a hitvitázó irodalom terére lépett. 1692. évben írta a *Lelki Tej* című magyar katekizmusát, ezt követte 1693-ban a *Soltári Énekek* könyve magyar dallamú énekekkel; ehhez csatoltattak a nagy fáradtsággal egybegyűjtött halottas énekek, ezekhez járul a *Készület a jól meghaláshoz* című ima s vigasztaló könyv, mely francia, olasz, majd deák eredeti után általa adatott ki először magyar nyelven. 1707. évben bocsátotta közre jeles magyar hitszónoklatait »Sertum Sanctorum« cím alatt. A rákövetkező évben káptalani nagypréposttá lön.

Illyés István munkásteljes életét 1711. október 24-én fejezte be Nagy-Szombatban; hült tetemei a székesegyház mellékkápolnájában, az általa kiékesített szent Péter és Pál kápolnájába helyeztetek el.

Illyés István művei között legérdekesebb a *Soltári énekek* és a *Halottas énekek* könyve.

Illyés »előszavában« egész elragadtatással beszél Széchenyi György, a főpapi fejedelem nagy érdemeiről. Ezen főpap fejedelemségében — ugymond — a magyar anyaszentegyház már sokkal »külljeb« terjedett, s számtalan sok költsége s atyai gondviselése folytán az naponként gyarapodik. Ott, hol azelőtt sok esztendőök leforgása alatt török »Halláh« kiálltattak, most bő adakozása folytán, romlott templomok megújítattak, drága oltárok emeltettek, keresztény »Alleluják« énekeltetnek.¹⁾

A keresztény olvasóhoz szóló levélben Illyés a zoltáréneklést az ó és új szövetségi példákából magyarázza, s egész lelkesedéssel emeli ki ama szentírási helyeket, melyekben zoltáréneklésről tétetik említés. A zoltárok egy részét s még közbe más énekeket 10 évi plébánossága alatt nem kevés fáradtsággal szerezte össze. »De még eddig utolsó kezemet — úgymond a szerző — sok egyéb foglalatosságom miatt azoknak kibocsátására nem tehettem. Im most, nem mind ugyan-

¹⁾ Lásd az ajánlatban 179. 3.

azokat (mert foglalatosságim nevelkedvén, nem érkezem), hanem a mellyeket legszükségesebbeknek itéltem, úgymint némely Soltárokat és Halottak temetésére szerzett énekeket nyomtatásban kiadom.« Különösen kikel »az eretnekséggel bőves idegen« Gradualók és Funebrealisok (halottas könyvek) ellen, melyek sok helyütt a katolikus iskolamesterek kezében is forognak. Azért írta össze e dallamokat, hogy az idegen énekeket, melyeket a Pázmány Péter alatt tartott zsinat (c. III. n. IX.) egyenesen eltilt, a katolikus hívők kezéből kivehesse. Ez eléggé illusztrálja az általam fentebb előadott helyzetet, melyet különösen a szenci Molnár-féle idegen dallamú zoltárok teremtettek. Ezután nagy szorgalommal javítja ki mindazon verseket, melyek az eredetiben »irva nincsenek«, hanem a melyek »némely Compositoroktól idegen és eretnek értelemmel hozzáadattak.«

Illyés kitűzött célját, a magyar katolikus zoltárénekeket összegyűjteni és különösen az idegen dallamokat eltávolítani, nem érthette el. Tíz évi plébánossága rövid idő volt ezen nagy munkára. Illyés mintegy 73 zoltárnak közli dallamát. Több helyen egyszerűen hivatkozik a nagy-szombati újabb kiadású (1675) *Cantionalé*-ra. Hogy mennyire voltak a francia dallamú zoltárok már a XVII. század végén s még inkább a XVIII. században Pozsony vidékén is — hol Illyés tartózkodott — elterjedve, mutatja azon körülmény, hogy minden szigorú igyekezete daczára a *Soltári Énekek* közé több, a protestánsok zoltáros könyvében előforduló dallamokat is átvett; p. a XXII. zoltár dallamát: Az Úr énnékem őriző pásztorom (36. lap); a XLI. zoltár dallamát: Mint a szép hives patakra (61. lap) jöllehet mind a kettőnek más magyar dallamát színtén közli (63. lap); a XLV. zoltár után közli a híres protestáns zoltáréneket: »Erős vár nekünk az Isten.« Mintegy 10 zoltárnál a »Zugódik dül, fül magában a világ« dallamra hivatkozik, mely dallamkötés, rhytmicus beosztás és ütényre nézve egészen hasonmása Tinódi Sebestyén »Enyingi Török János vitézsége« című, Kassán 1553-ban irt dallamának.²⁾ Illyés hangjegyzése

²⁾ Történeti, bibliai és gunyoros magyar énekek dallamai a XVI. századból. Mátray Gábor. Pest. 1859. I. 35. lap.

libásabb mint Nárayé. Az egyes dallamok megfejtését nagyban nehezíti a kulcsok rendetlen használata. A szoprán kulcsban irt dallamok néha semmi — de többnyire kis igazítás mellett szépen megfejtethők; az alt kulcsban irt dallamok megfejtése már fáradságos.

Egyáltalán Illyés inkább naturalista énekes volt, ki a nép száján megzendülő dallamokat kis zenetudományánál fogva több helyen csak gyarló módon volt képes az elfeledéstől megmenteni. A *Soltári Énekek*-ben megcsendülő magyar dallamok világosan mutatják azt, hogy a katolikusoknál a magyar dallamú zsoltárénekek igen kiterjedt volt, melynek azonban nagy része az idők mostohasága miatt elveszett.

Sokkal nagyobb eredményt mutat fel Illyés a »Halottas énekekkel«, mely művének második részét képezi. (160—332.l.) Ezekről azonban most az idő rövidsége miatt nem szólhatok.

Ezen két, újabb énekeket magában foglaló énekeskönyv mellett legnagyobb tekintélynek s elterjedésnek örvendett az egyházhivatalos kiadású *Cantus Catholici ex editione Szelepcséniana* régi és új deák és magyar ajtatos egyházénekek és litániák című nagy 4-rét alakú énekeskönyv, mely 1703., 1738. és 1792. évben több régi ének kihagyásával s újabbak beszövéseivel tarkítva jelent meg, és különösen az iskolamesterek, kántorok és egyéb írástudó előénekesek nélkülözhetlen kézikönyvét képezte. Ez a legrégebb magyar katolikus egyházi énekek gyűjteménye, mely a XV. század közepéig benyúlik, melybe az 1560-ki zsinat óta csakis zsinatilag jóváhagyott énekek vétettek fel. Alapját képezi a Kisdi Benedek egri püspök költségén 1651-ben megjelent »*Cantus catholici*, régi s új, deák és magyar ajtatos egyházi énekek és litániák: kikkel a keresztények esztendő által való templomi solemnitásokban, processiókban és egyéb ajtatosságban szoktak élni« című 4-rét 269 lapra terjedő, helynév nélküli énekeskönyv. Ennek bővített alakja a Kassán 1674-ben megjelent: *Cantus catholici latino-hungarici. In lucem dati Autoritate et liberalitate Illustrissimi et Reverendissimi D. D. Francisci Leonardi Szegedi Episcopi Agriensis. Az Méltóságos egri püspök Urunk ő Nagysága akarrattából és bőv-kezü adakozásából kibocsáttatott, Magyar és Deák, Keresztyéni Katolikus énekek, 4-rét, 560 lap. Ezen*

nevezetes énekgyűjteményben a magyar zene története szól hozzánk. A kezdetleges, gyakorta hibás hangjegyzés hirdetője ama nemzeti magyar énekeknek, melyek nagy királyaink udvarában s kápolnáiban egykoron megcsendültek, melyeknek nagyszerűségét és fenségét a többi közt Péter vulturáni püspök, IV. Sixtus pápa követe, Mátyás király udvarából következőkép írja le: ¹⁾ »Mátyás énekkaránál jelesebbet nem láttam; minap az udvari templomban a magok dicséretes szokása szerint ünnepi misét énekeltek nagyszámú főúr s nemesség jelenlétében. Visszatérvén elfogom beszélni, mily nagy figyelem, és mily nagy áhitattal, mily pompával és fényvel adatott e mise. Megzavarodtam, midőn látnom kellett, hogy az isteni dolgokban, a lélek üdvösségére tartozókban egy világi fejedelem túlszárnyalt.« A kath. isteni tiszteletnek, szertartásainak s ünnepeinek egész rendszere igazi nemzeti alakban e gyűjteményben feltalálható. Nemzeti jelleg s magyar rhythmussal kitűnnek különösen a Mária-énekek, az oltári szentség mély költészetű dallamai, a magyar szentek: szent István és szent László énekek; gyermekded öröm csendül meg a karácsonyi énekekben; a diadal s győzelem öröme cseng a húsvéti énekekben; a méla bús fájdalom tör ki a nagybőjti énekekben, különösen a Mária siralmaiban. E nevezetes könyvről részletesen a XVII. századi egyházi énekeknél kell szólanom, mert jobban azon század termékei közé tartozik.

Ezen hangjegyes énekeskönyv után hosszú szünet áll be a múlt század kath. egyházi költészetében; de tekintve a valóban nemzeti kincset, melyet az ősi énekek dallam tekintetében képviselnek, gazdagon kárpótolják ama nagy irt, melyet magok után hagynak. A szöveg s dallam szerzői ismeretlenek — legalább nagyobbbrészt. Itt találjuk a »nemzeti vallásos költészet²⁾ azon terményeit, melyek, mint a rét egyszerű, de szép virágai léteznek, termettek, a nélkül, hogy ismernők a szerzőt, a kitől, a helyet, hol először keletkeztek; s melyeket a nép buzgalma a mily szeretettel vett át jámbor őseitől, mint becses örökséget, oly hagyományos kegyelettel ad át zengedezve utódainak.«

¹⁾ Péterfi: *Concilia* I. 9. 1483. év.

²⁾ Tárkányi Béla: *A vallási költészetről*. Magyar akadémiai Értesítő. 200. lap. 1860.

Különösen a Mária-énekek tűnnek ki ős eredeti magyar dallamuk által. A szűz anya tiszteletében méltán látjuk magasatos vallásunk költészetét. Csodálatos meghívása az istenanyai méltóságra, ama engedelmes önadaadás, feltétlen bizalom, azon mély alázatosság, melylyel a legmagasabb kitüntetést fogadja, cseng az adventi s karácsonyi énekekben. (L. 1—7; 8—50. lap. 1792.) A szívzaggató fájdalmak, melyek a szűz anya keblét tépték fiának keresztje alatt, a nagybőjti énekekben találunk legszebb kifejezést; a halál fölötti győzelem, Mária dicső mennybemenetelére való s a többi szebbnél szebb énekekben találhatók.

Hasonló szép ősi dallamokkal bővelkednek az oltári szentségről szóló énekek. Mindezen énekek egyik része még későbbben előfordul, s így e helyen róluk többet nem mondok. A hangjegyzés még az 1792-ki budai és nagyszombati kiadásban is igen gyarló. A csillagalakú hangjegyek közül az egész ∞ , a fél $\frac{1}{2}$, negyed $\frac{1}{4}$, nyolczad $\frac{1}{8}$, tizenhatod $\frac{1}{16}$ fordulnak elő. Legtöbb dallamnak előjegyzése egy $\flat$; két $\flat$ előjegyzés van a »Nagy Boldogasszony napjára« való szép magyar énekekben: »Fölvitetett magas mennyországba« (227. lap), három $\flat$ előjegyzés fordul elő a karácsonyi énekek között (Jertek, dicsérjük, áldjuk, 14. lap); négy $\flat$ előjegyzés található a nagybőjtre való énekek közt (»Bágyadt sérelmétől Martyrok asszonya«, 58. lap). Különben a dalok legnagyobb részénél előjegyzés nem látható. Ének közben a $\sharp$ és $\flat$ igen ritkán látható; a félhang emelkedése vagy esése a dallammenettől határozandó meg. Az énekek legnagyobb része $\frac{4}{4}$ (C) üteny szerint osztandó be. Ütenyvonalások nincsenek; a szöveg rendetlenül van a hangjegyek alá írva.

A szöveg és az énekek czíme: »Más régi ének«, arra mutat, hogy ezen énekek az előbbi századokból vétettek át, s a könyvek szerzői azokat, a múlt iránt való tekintetből, a régi könyvek vagy kéziratokból változatlanul irták le.

A múlt században megjelent hangjegyes énekeskönyvek között legnagyobb haladást mutat a Váczott 1797-ben nagy negyedréti alakban megjelent: *Katolikus karbeli Kötés énekeskönyve*, mely Bozóki Mihály, »a maróthi egyháznak leg-

kisebb szolgálja és kántora által Muszika-kótákra alkalmaztatott.«

Midőn haladást említek, csak azt akarom érteni, hogy ezen 323 lapra terjedő énekeskönyvben már a modern hangjegyekkel, ütenyvonalásokkal, $\sharp$ és $\flat$ előjegyzésekkel találkozunk. Mindenesetre csak korlátolt nyomdai viszonyoknak tulajdonítható az, hogy azon korban, midőn a zeneművészet legnagyobb geniusai dicsőségök tetőpontján állottak, midőn egy Händel és Bach nagy művei, Haydn, Mozart és az utólérhetlen nagy Beethoven örök szépségű zenekölteményei lehető tökéletes hangjegyzésben a világ művelt közönségének kezei között forogtak: nálunk a kezdetleges modern hangjegyek megjelenését haladásnak kell jelezniünk. Bozóky énekeskönyvének hangjegyei még meglehetősen gyarlók, a vonalok elején álló szoprán-kulcs pedig alak tekintetében unicumnak mondható; de mégis a haladásnak örvendünk, mert az ezután megjelenő énekeskönyvek mindinkább szebb izlésű kiállításban kerfíttek a közönség kezébe. A jelen században megjelent katolikus hangjegyes énekeskönyveink pedig kiállítás tekintetében igen közel állanak a külföldi nemű termékeihez. E részben igen messze visszamaradtak a magyar protestánsok, kiknek még 1878-ban Budapesten (Hornyánszky Viktor) megjelent *Közönséges isteni tiszteletre rendelt énekeskönyvek*-ben is a XVI. század csillagalakú, ütenynélküli, nehezen érthető gyarló hangjegyzésével találkozunk! Bozóky énekeskönyvében nincsen »Előszó«. A könyv keletkezéséről, kiállítási nehézségeiről bizonyosat nem tudhatunk. Az egész első lapot elfoglaló cím szerint a három részre osztott énekeskönyv a Csiki- és Szelepcsényi-féle énekeskönyvekből van egybeállítva s más új énekekkel bővítve. Az első rész: »Az apostoli hit«, mely az evangéliumokat, az azokban foglalt hitcikkeket, az azokból merített tanulságot, az ünnepeket s az oltári szentség imáadását adja elő. A második rész: »A reménység«, melyben az adventi, karácsonyi, újévi, vizkeresztí, bőjti, husvétí, Úr mennybemeneteli, pünkösdi, és a szentháromság vasárnapjáról szóló énekeket tartalmazza; a harmadik rész: »A szeretet«, mely Jézus nevééről, magyarok nagyasszonyáról és más dicső szentekről foglal magában énekeket, melyekhez néhány zsoltár, többféle

litánia és a délesti ajtatosságra való énekek vannak csatolva. E könyvben találkozunk azon hangjegyes énekekkel, melyek mai énekeskönyveinkben leggyakrabban előfordúlnak, p. o.: »Im arcunkra borulunk« (Haydn szép miseéneke), 87. lap; »Jer, imádjuk vég nélkül«, vagy a mint ma énekeljük: »Ez nagy szentség valóban«, 90. lap; »Mennyből szállott kenyér«, 91. lap; »Üdvözlégy Krisztusnak drága szent teste«, 93. lap; »Üdvözlégy oltári szentség, csodálatos Istenség«, 94. lap; »Fehér színben elrejtett isteni bölcsesség«, 95. lap; »Szerelmes édes Jézusom imádlak tégedet«, 98. lap, vagy a mint ma énekeljük: »Add nekem Jézus szívedet«, 99. lap; »Mondj éneket zengő nyelvem«, 99. lap; »Mennyből származott angyali kenyér«, 100. lap; »Imádlak tégedet láthatatlan Istenség«, 101. lap; »Oh ki ez oltáron kenyér színe alatt«, 106. lap; »Mondj éneket zengő nyelvem«, 107. lap; »Oh szentséges, oh kegyelmes, édességes Jézusom«, 112. lap; »Dicsérd Sion megváltódat, vezéredet, pásztorodat«, 112. lap; »Litánia az oltári szentségről«, 114. lap; »Jertek keresztény lelkek, az Istent dicsérni«, 116. lap; »Ave Maria gratia plena; így üdvözlé angyal a szép szűz Máriát«, 120. lap; »Midőn a szűz magzatját, jászolban síró fiát el akarja altatni, így énekel ő neki«, 132. lap; »Szűz Mária a világra nékünk szent fiát hozá«, 132. lap; »Csorda pásztorok«, 133. lap; »Három királyok napját, országunk egy istápját«, 139. lap; »Atyának bölcsessége, bizony Istensége«, 153. lap; »Keresztények sirjatok«, 154. lap; Faludi Ferencnek: »Szüzek, ifjak sirjatok« éneke, melyet a nép egyetemesítve a fentebbi szerint énekel;¹⁾ »Bűnös lélek, sirasd kérlek«, 155. lap; »Én nemzetem zsidó népem, te elled mit vétettem«, 162. lap; »Oh félek, rettegek«, 164. lap; »Királyi zászlók lobognak«, 165. lap; »Álla a keserves anya«, 166. lap. *Husvétli énekek*: »Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá«, 173. lap; »Krisztus feltámad, igazságunkra«, 174. lap; »Krisztus halált meggyőzé, a sátánt megkötözé«, 177. lap; »Feltámadt Krisztus e napon, Alleluja«, 177. lap. *Pünkösdi énekek*: »Jöjj el szentlélek Isten, ereszd reánk teljesen»,

¹⁾ Tárkányi Béla: *A vallási költészetről*. Magyar akadémiai értesítő. 1860. 200. lap.

180. lap; »A pünkösdednek jeles napján, szentlélek Isten küldeté«, 183. lap. *Szentháromságról*: »Szentháromságnak az én életemet«, 183. lap; »Dicsértessél szentháromság«, 183. lap; szent Ágoston és Ambrus hálaéneke: »Téged Istent mi dicsérünk«, 187. lap; »Jézus édes emlékezés«, 205. lap; »Litánia Jézus üdvösséges nevére«, 203. lap. *Mária énekek*: »Magasztalja az én lelkem az Urat sIstenemet«, 210. lap; »Egek ékesége, földnek dicsősége«, 211. lap; »Üdvözlégy szép rózsza, szüzesség virága«, 213. lap; »Oh szüzek szent szüze«, 214. lap; »Üdvözlégy Mária, tengernek csillaga«, 215. lap; »Oh Mária drága név«, 217. lap; »Mondj naponként és óránként«, 221. lap; »Loretomi litánia«, 224. lap; »Dicsértessél oh Mária«, 227. lap; »Máriát dicsérni hívek jöjjetek«, 228. lap; »Megváltónk szentséges Anyja«, 229. lap; »Mennyszágnak királynéja«, 229. lap; »Mennye nek királyné asszonya«, 229. lap; »Mennyszágnak királynéja, irgalmasságnak szent Anyja«, 230. lap. »*Nemes magyar hazánkban tiszteletben levő szentekről való énekek*»: szent András apostolról, 232. lap; Xavier szent Ferenczről, szent Miklós püspökről, 233. lap; szent Tamás, szent János apostolokról, 234., 235. lap; apró szentekről, 235. lap; szent Pál, szent Mátyás apostolokról, 237. lap; szent József konfessorról, 238. lap; szent Benedek patriarkáról, 239. lap; nepomuki szent Jánosról, 245. lap; szent Alajosról, 246. lap; szent László magyar királyról, 248. lap; magyar szűz szent Margitról, 249. lap; szent Imre magyar herczegről, 259. lap; magyar szent Erzsébetről, 260. lap; hit, remény és szeretet indulatjáról, 268. lap; a világ felett nyert győzelmi ének: »Menny, föld, tűz, víz, levegő, ég«, 274. lap; a gonosz lélek legyőzése: »Incselkedik ellenem a sátán, igen tör rám a fene oroslán«, 275. lap, s a t.

Ha végigtekintünk ez énekeken, melyek legnagyobb-részt a vallásos költészetnek új termékei, s ha azok szép, komoly menetű, busongó magyar dallamaikat halljuk csengeni: örömtelt szívvel mondhatjuk, hogy a magyar vallásos költészet az irodalmi hanyatlás korszakában nem pihent!

Ezen nyomtatott hangjegyes énekeskönyveken kívül találunk még kisebb hangjegy nélküli énekeskönyvekkel, melyek nem bírtak általános jelleggel, hanem csak egyes vidékek vagy

egyházak lelki szükségletét fedezték. Ilyen többi közt ama kis alakú, 67 lapra terjedő ima- és énekeskönyv-füzet, mely Kassán 1734. évben következő cím alatt jelent meg: *Ajtatos énekek és imádságok, melyek szeraphikus szent Ferencz szerzetéből való conventualis PP. Minorita Missionáriusok (által) az egri püspökségben tartandó szent missziójok alkalmatosságával énekeltetnek, vagy felszóval az ajtatos Hívekkel mondatnak.* Ezen füzetkében találjuk az úgynevezett katekismusi énekek közül az »Úr imádságát« (1. lap); az »Angyali üdvözlöt« (3. lap); az »Apostoli Credot« (4. lap); az »Isten tiz parancsolatit« (6. lap) versekbe szedve. A 9. lapon az 50. zsoltárból készült gyönyörű »poenitentia«-ra való éneket látjuk, mely egészen s változatlanul a mai könyveinknek egyik legszebb ékessége:

Könyörülj Istenem én bűnös lelkemen,
Szánakodjál immár szomorú szívemen:
Haragodnak mennykővét, éles, hegyes törét:
Vedd vissza vétkeim büntető eszközét.

A szent miseénekek közül:

Jertek keresztény hívek az Istent dicsérni,
Szent mise hallgatással Urunkat tisztelni.
Mutassunk áldozatot, mely Istent illeti,
Mely együtt szentség leszen, kiki elhíheti.
Kyrie eleyson. (14. lap.)

Krisztusnak a bűnösök ellen való panasza ekkép szól:

Jer ide oh bűnös, miért lehetsz oly dühös?
Mondd meg itten, mit neked vétettem,
Ellened miveltem? Nem ismerem.
Éretted emberré löttem kis főreggő,
Vedd elmédbe, miért hát bűneiddel
Engemet üldözöl? Oh kegyetlen! (21. lap.)

A szent háromság tiszteletére irt két ének, mely Bozókya-
ban is előfordúl, ekkép hangzik:

Szent háromságnak az én életemet,
Felajánlottam lelkemet, testemet;
Ezt fogom dicsérni és dicsőíteni.
Áldassál szent háromság
Örökké egy valóság. (26. lap.)

Itt találjuk a Jézus szent nevéről szóló litániát a 29. oldal-
dalon; a Mária-énekek közül igen szép »a bűnös ember fohász-
kodása a boldogságos szüz Máriához«:

Oh malasztal teljes szent szüz,
Irgalmasságnak Anyja!
Nézd mint meg vagyok terhelve
Mint bűn szívem faggatja.
Oh Mária, Jézus Anyja
Esedezzel érettem. (39. lap.)

A lauretomi litánia után megemlítem még szent Ambrus
és szent Ágoston hálaénekét:

Téged Isten magasságban
Mi dicsérünk itt mindnyójan:
Téged illet dicséret, mindennemű tisztelet,
Ég és föld téged ismernek
És nagy Uroknak neveznek
Cherubini és Szeraphini, dicsőítnek örökkén. (59. lap.)

Az énekek mellé nincs a nóta odatéve, jele, hogy akkori-
ban azok már általánosan ismert dallamok voltak.

Hasonló, nagyobb alakú füzetke jelent meg 1784-ben
Pesten, Landerer Mihálynál, következő címmel: *A veszprémi
püspöki megyében szentháromság tiszteletére boldog emlékezetű
Biró Mártonnak ugyan veszprémi püspököknek szerzése és ren-
delése szerint a mindennapi szent Misekor mindaddig példás
ajtatossággal gyakoroltatni szokott Énekek és imádságok, me-
lyek sok íz-béli nyomtatások után, most ujólag azon veszprémi
Püspöki Megyének számára bé-nyomattattak.*

Mint a cím is mutatja, az egész füzet, egy-két oltári
szentségről szóló éneket kivéve (Imádlak téged láthatatlan
Istenség, 19. l.; Üdvözlőgy Jézusnak drága szent teste, 20. l.);
szentháromságról szóló énekeket tartalmaz, melyek Biró Már-
ton veszprémi püspök művei, p. az V. ének (nótája: Mit bán-
kódoz, s mit fáradoz):

Ábrahámmal hármát látok
De egyet imádoz:
Leborulok, fohászokodok,
Térdet s fejet hajtok:
Álmétkodok, szállani nem tudok:
Mert mélységek, fölségek
Az isteni titkok. (10. lap.)

Igen szép a »Jézus szerelméről szóló« ének (nótája: Szent Háromságnak az én életemet):

Meg-sebhet és epett szívem
Jaj mit tész?
Gerjedezésiddel avagy hová lész?
Hol adatott neked
Oly drága kedves rész,
Melyet ha feltalálhatsz
Soha tőled el nem vész? (16. lap.)

A 48 oldalra terjedő füzet imádságokkal s az egész istenitisztelet rendét magában foglaló »intéssel« végződik.

A két előbbi fölött magasan kiemelkedik az 1785. évben Pesten Landerer Mihálynál nyomtatott 12-rét 320-lapra terjedő következő czimű énekeskönyv: *Énekek könyve, szükséges litániákkal és imádságokkal. A magyar keresztény katolika Anyaszentegyház szolgálatjára Székes Fehérvári Püspökségben.*

A cím előtti lapon írónnal e szavak olvashatók: »Ezen énekek szerzőjének, részint fordítójának Ányos Pál mondatik.« Ez Mátray Gábor írása, ki mint a Széchenyi-könyvtár őre, nagy buzgalmat fejtett ki a régi magyar dallamok megfejtése körül s a ki a fentebb említett füzetkéket, valamint több füzetes énekeskönyveket gyűjtött a nemzeti muzeum számára. Ányos Pál e könyve, melyet különben a székesfehérvári püspökség adatott ki, meg akarta szüntetni ama zürzavart, mely a múlt században a templomi ének körül uralkodott. Katholikusok és protestánsok — különösen a kiadók, mert hivatalos ellenőrzés alig volt — derűre-borura vették át egymás énekeit és dallamait. Ha egy pillantást vetünk a katolikus és protestáns énekeskönyvekre, mindjárt meggyőződhetünk arról, hogy az egész népének felügyelete el volt hanyagolva. Eme figyelmetlenség, melyet mindkét részről az egyházi előjárók tanusítottak, lassanként keserű gyümölcsöket termett. Az iskolamesterek és kántorok azt a könyvet használták, a mely hamarjában kezök ügyébe esett, s a mely szájok izének jobban megfelelt. Erről panaszkodik Illyés István a *Soltári Énekek* előszavában, midőn könyvének kiadását okadatulja, hogy »az eretnokséggel bőves idegen Gradualékat és Funerálisokat is, melyek a katolikus iskola-mesterek kezében is, látom forog-

nak, és Templomokban helyesleg énekeltetnek (de az Anya-Szent-Egyházban nemkülönbén illenek mint a farkasbél a hegedübárány-hurok között, avagy Dágon az Úr szekrénye mellett) kezekből a Synodalis Constitutiók szerint, a mennyire lehet, kivehessem.« Hasonló értelemben szól a fehérvári énekeskönyv intése, t. i.: »Szükséges volt az Evangelium és Anyaszentegyháznak lelke szerint való énekeket elrendelni, hogy mind a lelkiatyáknak, mind pedig a Hiveknek is legyen helyes módjuk, és okuk annyi zürzavar Éneket, melyekkel a jó Énekek fogyatkozása miatt csufoltatott az isteni szolgálatot illető tisztaság, kitiltani Megyéjékből, és énekeseiket kötelezni Istenebb, és Lelkiebb énekekre.«

E szép czélt azonban a könyv el nem érte és pedig azért, mert egyetlen egy éneknek sem adja meg nótáját; e helyett az »Intés« végén ekként szól: »Nótáját könnyű feltalálni akár melyikének is, ez kinek kinek szabadságában áll!« Ép ez a nagy szabadság okozta e zür-zavart. A könyv felosztás tekintetében egészen elüt az eddigi kath. énekeskönyvektől, s énekei bármily szépek s gördülékenyek is, a nép ajkára át nem szállottak. Az »Im arczunkra borulunk« éneken kívül, mely teljesen s a ma is használatban levő fordításban található (37. lap), én nem emlékezem, hogy e könyvből egyetlen egy ének is átvétetett volna más könyvbe. Különösen megemlítendő e könyvben az, hogy a pünkösöd utáni 24. vasárnapra rendelt énekek mindegyike az illető vasárnapi evangelium szövegéből szedetett versbe. A vasárnapi, böjti, husvéti és utáni ünnepekre rendelt énekek teljesen elűtnek az eddigiektől. Feltűnt még e könyvben az, hogy sehol a hazaszeretet lángoló szavaira nem találunk, holott kath. énekeskönyveink egyik nemzeti sajtósága épen ebben nyilatkozik. Megemlítem a karácsony napjára irt énekeket, melyben a gyöngéd szülői szeretet imígy szól (32.1.):

Nyugodgy kisedél tsendességben
Adgy helyet édes álmoknak
Most lehetsz még békességben
S nincs ideje kinoknak.
Nugtasd ki most szent lábodat
Édes gondatlansággal
Hogy erőben légy, juhodat
Keresvén fáradsággal.

Mint fennebb megjegyzém, az e könyvben foglalt énekek nem vétettek át más későbbi ima- és énekeskönyvbe, mi elszomorító tény Ányos Pál irányában — ha csakugyan tőle származnak a vallásos költemények.

Bennem kétséget támaszt Ányos Pál szerzősége iránt azon feltűnő körülmény, hogy a Bold. Szűz tiszteletére írt hét énekben a magyar hazafiság érzelme, mely a legtöbb Mária-énekeknek mintegy sarkalatos szépségét képezi, itt ez egyházi énekekben — kivéve a nagy Boldogasszony napjára való ének utolsó versét — egészen hiányzik.

Megemlítem még az 1786-ik évben Pesten nyomtatott *Keresztény Ajtatósságok* című ima- és énekeskönyvet, melynek szerzője Verseghi Ferencz. E könyv kéziratát 292. sz. a. a »Hungarikák« között a nemzeti múzeumban láttam. A kézirat tartalma között csupán az »Im arcunkra borulunk« (67. lap) és a lorettoi litánia után a »Salve regina« található hangjegyek nélkül (104. lap).

A becses kéziratok között első helyen áll ama irodalmi becsű kézirat, melyet átvizsgálás végett Székesfehérvár tudós püspökétől Dr. Pauer János akadémiai tag úrtól voltam szerencsés átvehetni. Ez Verseghi Ferencznek eddig ismeretlen kéziratosa énekeskönyve, melyet Dr. Ompolyi Mátray Ernő úr a *Magyar Korona* 1880. évi november 21. számában mutatott be.

E kéziratosa könyv címe: *A Parnassus hegyén zenegedező magyar musáknak szószati, melyeket egybeszedte egy Hazafi tulajdon mulatságára 1781. esztendőben.* A keményen bekötött nagy 4-rét könyv első lapján ez olvasható: P. Eugenii Verseghi O. S. P. P. E. (Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae.)

Én egybehasonlítottam e kéziratot a nemzeti múzeumban levő s fennebb említett *Keresztény ajtatósságok* című Verseghi-féle kézirattal s azt teljesen azonosnak találtam. Különösen a K, N, M betűk egyformasága s a minden vers vagy oldal végén előforduló $\mathfrak{Z}$ jegy vala Verseghi munkájára.

E 200 negyedréttű lapra terjedő s mindvégig tisztán és világosan írt énekeskönyv 111 dalszöveget tartalmaz a megfelelő dallamok hangjegyeivel. A munka négy részre és két toldalékra oszlik. Tárgyamat illetőleg csak a harmadik részre

szorítkozom, mert itt találhatók az »ajtatosa énekek«, melyek »a német prosodia idegenszerű tanain áttekintő Verseghinek« a magyar zenéről, rhytmusról táplált nézeteit gyakorlatilag tárja fel. E részben a »mutató tábla« tizenegy éneket jelez, voltaképen pedig még 6 énekkel meg van toldva. A dallamok általában igen mozgékonyak, s noha lassú, méltóságos időmért jeleztetik: a coloraturaszerű hangfutamok, a sok tizenhatod és nyolczad, a teljesen hiányzó fél és egész hangjegyek, melyek a komoly és méltóságos egyházi dallamnak főszlopai, nem képesek a dallamnak egyházas, magasztos lendület adni.

Ha Verseghi dallamait tekintjük s azok beltartalmát reá vonatkoztatjuk: úgy öt fürge, virgoccz, eleven vérű francziának kellene képzelnünk, ki a komolyságot és méltóságot igénylő dallamokat tánczrhythmusban igen szeretetreméltóan tudja előadni. Dallamaiból a német és magyarnak sajtószzerű vegyülete szól. A fentebbieket igazolják az itt közölt énekek. Verseghi a múlt század szokása szerint szoprán kulcsban írta a dalokat; helyes ütenybeosztása, hibátlan írása igen jó zenészt árul el. A III. részben az első ének »A világ állhatatlansága«, vers és dallam, Verseghi terméke.

A világ állhatatlansága.

VERSEGHI FERENCZ-TŐL.

Largo.

Sze-ren-csét-len az o - lyan szív, ki vi - lág ű - rő -
Min-den a mi ben - ne lín - lik vagy szí - nes ké - pek

mi - hűz hív, ked - vel - vén ő já - tá - kát
be - il - lik ma - gá - ban mint a füst, por

szo - mo - ru - ság - ra lép. É - kes - sé - ge
pá - ra - el - mu - lik.

2. Hová lettek ama Croesusok, szép termetű Absolonok?

Eldültek, elhervadtak a szép lilomok:

Herkulesek nagy vitézek, csodatevő híres bölcsök

Elmultak, elenyésztek sok országló fejek.

Alig kezdődött vigasságuk, már eljőve szomorúságuk:

Hány virágok hyacinthok, rengő ágak narcissok,

Kik gyengén fénylettek, kibimbózáva elhervadtak,

Virágoznak elfonyadtak, szomorú sírba dültek.

3. Ki kívánna tehát kincsét e világnak édes mérgét,

Ha ezzel ő megfojtja az ember szívét?

Azt, a mit ad, még irigylí, szolgáljától visszakerí

Nem hágy hosszas örömmel senkít vigadulí,

Sőt végtére legjobb barátját, haragra hívja legnyájásb társát.

Azt üldözi, a kít kedvelt; azt utálja, a kít szívelt

S vigan szomorítja.

Azt neveti, kít megcsalhat

Arra tapsol, kít lenyomhat

S inségében elhagyja.

Hasonló ehhez a második ének, mely $\frac{3}{4}$ ütemben, lágy g) hangnemben elég mozgékony rhythmusban festi a világ mulandóságát. Ez is Verseghi műve.

A világ mulandósága.

VERSEGI FERENCZ-TŐL.

Moderato.

2. Mézzel kínál, de mérget nyújt,

Öröm mellett haragot gyújt;

Méltósága színes ezüst,

Nagy pompája oszlik mint füst.

Tündér szépsége csak mulandóság,

Gyönyörűsége keserű hívság,

Csak játékot látsz javában,

Csúfos álom ő magában.

3. Ereje csak erőtlenség,

Vitézsége nagy gyermekség:

Erős vára a kevélység,

Kőbástyája röst tündérség.

Hol van Trójának szép urasága?

Carthágó városnak gazdagsága?

Porrá váltak, füstbe mentek,

Mindenestül elenyésztek.

sat.

Komolyabb menetű s busongó magyar dallamot tüntet elő a negyedik ének, mely »Sors választás« címét viseli.

Sorsválasztás.

VERSEGI FERENCZ-TŐL.

Lento.

Sza - rán - dok - ság, ke - mény rab - ság él - te az em -
Nem tud - hat - ja, me - lyik ut - ja le - gyen bát - rabb me -

ber - nek Gon - dol - ko - dik és tö - ró - dik,
nyek - nek.

szo - mor - ko - dik és ag - gó - dik, el - mé - jé - vel

ve - té - ke - dik hogy szol - gál - jon Is - ten - nek.

2. A vágyódás, kívánczóság embert sok gondra viszi;
Szerencséjét, híres nevét sokfélekép reményli.
Már világhoz esik kedve, már égékhez fordul szíve,
Már vidám, már bán elméje életet keseríti.
3. Kétségében, gyötrelmében fonyad s fárad az ember,
Akaratját, gondolatját bú árasztja mint tenger;
Nem tudja hová induljon, avagy mely részre forduljon
Habjaival fájdalomakat, s búval sok gondot kever.

Verseghi dallamai nagy részét csak a főszólamban írta le. Az utóbbi énekben, az első részben a verslábak is egyenlőtlenek. Az első sor ugyanis 14 szótagból áll, míg a második sor 15 szótagot tartalmaz, azért a harmadik üteny végső két tizenhatod zöngéjét szét kell választani, s mindegyiket külön

szótaggal énekelni: a mi, tekintve a
le - gyen bá - trabb menny.

két egymásután következő hosszú és hangsúlyos szótagot, idegenszerűnek tűnik föl.

Verseghi többi dallamai hasonló elvek szerint alakúlnak. Ő már a múlt században akarta a magyar zenét akként fejleszteni, a mint az még ma is nagyrészt kísérlet. Verseghi, ki nemcsak költő volt, hanem zenész, ki a zongorán és hárfán mint előadó művész szép készültséggel bírt, nagyot hibázott, midőn a német nyelv prosodiáját akarta a magyar nyelvre alkalmazni, s a zenében a rhythmust e szerint fejleszteni.

Verseghi egyházi énekei közt sikerültnek mondható a hatodik ének (74. lap): »Töredelmes szív« ezimmel. A szoprán kulcsban két kereszt előjegyzéssel (kemény d) $\frac{3}{4}$ ütenyben írt ének, lassú, méltóságos időmértetben énekelve erősen emlékeztet mostani nagybőjti énekeink egyikére: »Ah félek, rettegek« dallamára. A legnagyobbbrészt nyolczad zöngék kevesbbé alkalmasak az egyházas méltóság kitüntetésére. A dallam, violinkulcsba átírva, ekkép hangzik:

Töredelmes szív.

VERSEGI FERENCZ-TŐL.

Bű - ne - im - nek sú - lyos ter - he - ít, lel - kem - nek ha - lá - los

se - be - ít nem tit - kol - ha - tom, nem ts - gad - ha - tom,
or - vos ke - ze - det szük - ség kí - ván - nom,

én Jé - zu - som! Gyöt - ró - dik

én lel - kem, hoz - zád kí - ván - ko - zik szí - vem;

egy re - mény - sé - gem van ke - gyel - med - ben én Jé - zu - som.
vi - gasz - ta - lá - som ke - gyes - sé - god - ben

2. Véghetetlen jövőtu kezed, bűnösökhöz hajlandó szíved
Méltán gerjesztik szeretetedre,
Méltán ingerlik a reménységre
Én szívemet,

Imádlak, óhajtlak,
Mint kínést szívembe bezárlak;
Nyugodj meg, kérlek, ez hajlékomban,
Helyheztesd gyorsan nyugalomba
Éltemet. sat.

Verseghi az *Ajtatos énekek* dallamaiban nem találta meg ama hangot, melyet az egyházas, komoly s méltóságos lendület igényel. Éme dallamaiban bizonyos sürgeség, gondtalan játszásig szólal meg, mely inkább világi, mint egyházi énekeknek jellemző sajátása. Verseghi több szerencsével működött a világi ének terén, noha itt is dallamaiban nem található teljesen a magyar zamat, ama tűz és lelkesedés, mely nélkül világi magyar éneket alig képzelhetünk.

Az »ájtatos énekek« közül ide iktatom még a 16. szám alatt levő gördülékeny versű éneket, melynek azonban dallamát Verseghi nem közli:

Nézd Jézus! nézd hív népednek
Gyámol nélkül könyves sorsát,
Mint bágyosítja bús szívének
Bajvívás állandóságát.
Eldől, nem bír ellenségével,
Ha nem segited kegyeddel.

Egy részről a pompás világ
Édesgeti kíneseivel,
Amouнан ördög s hiúság
Ostromolja iveivel.
Eldől, nem bír ellenségeivel,
Ha nem segited kegyeddel.

A magyar katolikus egyházi népének fejlődési történetéhez fölülte becses adatokat szolgáltatnak ama múlt századbeli sárgult leveleken megőrzött kéziratok, melyeket a M. T. Egyetem könyvtárában találtam és a melyek a nyomtatott énekeskönyvek hiányát pótolták. Névszerint: *Magyar Cantionale a XVII. századból*. A 135. sz. alatt, 8-rét. Valamely iskolamesternek lehetett tulajdona. Az írás gyakorlott kézre mutat, annál gyarlóbbak a hangjegyek. Sok szép régi magyar egyházi éneket tartalmaz, melynek egy része a Széchenyi-féle énekgyűjteményből van kiírva. Az egyes énekek után igen sok helyen, majdnem minden 4—5. lap után, többféle igen kez-

detleges írású jegyzetek találhatók, melyeket azonban elolvasni nem lehet. Úgy látszik, az iskolamester ezen könyvet az asztalon hevertette s családjának egyik nagyreményű sarja, kis gyermeke, rossz tollal, rozsdás tentával az énekek közt fennmaradt téren irógyakorlatokat tett. Az erős bőrbe kötött könyv, melynek semmi címe sincs, melynek első lapjai ki vannak tépve, csak kisegítő énekeskönyv gyanánt szolgálhatott. A könyv másod utolsóelőtti lapján, a gyertyaszentelő bold. asszony ünnepére szép gregorián hangjegyekkel irt latin daltam alatt ezen szavak olvashatók: Haec in festo Purificationis. Ad ejusdem majorem Gloriam. Anno 1721. I. L. A 47. oldalon ama gyarló írásból következő szavak betűzhetőek ki: Peller (Geller) János, alatta görbe sorban s betűkkel: »nekem kedves anyám.« Egyik számnélküli lapon pedig paraszt énekes írással olvasható: Admodum Reverendo in Patri Christo gn Münich e societate Jesu sacerdoti 1758. Úgy látszik, hogy ezen gyarló írású ember e fentebbi szavakat valamely levélcím után írta le elég hibásan. A könyv különben sok szép magyar, különösen Mária s oltári szentségről szóló éneket tartalmaz. A kéziratok énekei közül egyet sem ismertetek, adandó alkalmal az egyes gyűjteményekről tüzetesebben fogok szólani. 2. *Cantilenae 1771. évből. 4-rét*. A 154. sz. a. E latin egyházi énekeket tartalmazó kézirati könyv belső lapján ez olvasható: Cantilenae hae per R. Patrem Gabrielem Konez ordinis Sti Pauli Primi Eremitae professum Monachum Paulinum juxta antiquum morem ordinis cantari solitae conscriptae et in unum collectae. In anno 1771. die 15a mensis Augusti terminatae. Post fata ejus resid. Mocsariensis ejusdem ordinis. E latin szövegű énekeskönyv leírójában Konez Gábor, pálosrendű szerzetesben, kitünő műveltségű zenészt ismerünk fel. A nagy szorgalommal, mai hangjegyekkel, ütenybe osztott, számjelzett alhanggal (Generalbass) irt könyv 193 lapra terjed. E derék múlt századbeli szerzetestől feltaláltam A 49. szám alatt 1772. évből 3. *Liber pro organo* valóban sokat érő kéziratot, melyben a latin gregorián-énekek egy szólamban számjelzett alhanggal ellátva foglaltatnak. Maga ez a könyv, szerzőjének, Konez Gábornak, s a magyar pálosrendnek dicsőséget szerez. E könyv a múlt századbeli egyház-zenészeti

művelődéstörténetnek egyik hatalmas nyilatkozványa, mely a pálosrendűek egyházzenei műveltségét a legfényesebben tünteti fel. Oly tiszta, gyakorlott kézre s zenetudományra utaló becses könyv ez, melyet a zenében sokkal előrehaladottabb nemzetek tőlünk megirigyelhetnének.

A kéziratos énekgyűjtemény legérdekesebb darabja az A. 207. sz. a. levő folio-alak. 4. *Cantionale et passionale hungaricum* címmel, mely a XVII. században íratott s a turóczi jezsuiták székházának tulajdona volt. (*Cantionale et passionale hungaricum, Sotis Jesu, Residentia Turocien.*) A könyv első oldalán következő latin előszó olvasható:

»Multorum desiderio et publicae etiam necessitati satisfacere volens, formavi linguâ hungariçâ Kyrie, Gloria, Credo pro omnibus solemnioribus festis et pro communi etiam tempore, additis multis aliis novis cantionibus.

In hoc autem libro sunt duo opuscula.

Primum est variarum cantionum pro vario tempore noviter factarum: quae sunt integre descripta ac ppde illa solum revidenda.

Addita sunt aliquae antiqua usitata, necdum approbata, quae etiam revideri debent.

Cantiones vero, quae citantur, illae sunt jam impressae et approbatae, pro notitia solum typographi propositae.

In altero opusculo

Est passio Chri Dni a 4 Evangelistis descripta. Textus ejusdem est ex Biblia Kaldi desumptus. Notae vero ad impressum quoddam opus antiquum accomodatae.

Additae sunt lamentationes Jeremiae prophetae juxta Breviarium Romanum. Textus etiam earundem est ex Biblia Kaldi desumptus, et ad notas romanas accomodatus.

Cum vero hujus operis author non sit perfectus ungarus, siquid in eo deprehendatur, quod poliri debeat; licebit addere, demere et debilem authorem ad Gloriam Dei promovendam juvare. Si quae cantiones invenirentur excludendae, notentur signo aliquo ad marginem: ne ppter exiguum defectum, totum opus reprobetur.

E gyűjtemény két részre oszlik. Az első részben (180 oldal) a beosztás ugyanaz, mint a Szelepcsényi-féle »Can-

tus Catholici« kiadásban. A dallamok ötsoros vonalrendszerben, üteny nélkül, régi csillagalakú hangjegyekkel elég értelmesen vannak jelezve. A gyűjtemény szerzője, mint azt ő az előszóban említi, nem birta tökéletesen a magyar nyelvet s azért a verselésben néhol hibáz. Az első rész végén a 71. lapon Dávid zsoltáiraiból a 6-at, 31-et, 37-et, 50-et, 101-et, 129-et, 142-et, 41-et, 22-et és 148-at nem közli, hanem csak utal az azon században megjelent énekeskönyvek lapjaira, hol azok feltalálhatók.

A második rész Krisztus Urunk kinszenvedése történetét közli egész terjedelemben gregorián énekmód szerint. Igen változatos a halotti énekek sora, melyben a legszebb ősi magyar énekekkel találkozunk. Évszám, név a gyűjteményben nem található.

A kéziratok között van még egy 5. A. 159. sz. alatt található, negyed alakú, durva papírú, gyarlóan vonalzott, igen hanyag írású énekgyűjtemény, mely több latin és magyar éneket a boldogságos szűzről, az oltári szentségről foglal magában. A vége felé orgona elő- és utójátékok, fugák vannak hozzácsatolva. Az értelmetlen, nehézkes hangjegyzés felső sora szoprán, az alsó pedig bass kulcsban van írva. Vannak benne még: egy »Capriccio«, »Sonate pour le Clavicin«, fuga I. toni, fantasia, Aria affectuosa AD Zivelhoffer; továbbá német énekek »Intermedius« cím alatt ily feliratokkal: Aus majnes Herzens Krunde; Komt her, wer najs vil sehen; Johan holt nix zu fressen; és Hi, sa, sa, sa, wie fraid mich. A kopott külsejű, nemzetietlen énekeket tartalmazó füzetet a zenében kevéssé jártas oly egyén gyűjtötte, ki a német nyelvet a legközségesebb szójárás után birta. Véleményem szerint ezen könyv egy kisebb falusi kántor gyűjteménye lehet, ki az itt-ott hallott dalokat igen gyarlón leírta s a különben tetszetős s lendületes walzer-okat maga gyönyörűségére megörökítette.

Nevezetes énekgyűjtemény az A. 177. sz. alatt levő folio alakú 6. *Cantus chorales* című kéziratos könyv, mely gyarló iniciálékkal tarkítva, négysoros vonalrendszerben arezzoi Guido-féle hangjegyzéssel latin szövegű gregoriánénekeket tartalmaz. Két részből áll. Ez énekgyűjteményben a II. rész 13. és 14. lapján szent László királyt dicsőítő hymnus található; a

II. rész 21. lapján szent István király, és a 25. lapon szent Imre herceg dicsőítették gyarló latin versben gregorián énekben. A IV. rész 52. lapján ez olvasható: *Scriptum Gyöngyösi Anno 1618. per Andream Szászthó aliter Gyöngyösi m. p.*

Megemlítem még az ujhelyi pálosok énekeskönyvét: *7. Graduale romanam de Ujhely 1623.* Másolat folioalakban. A gyűjtemény négy soros, régi, a XII. században divott hangjegyekkel jelzett latin szövegű dallamokat s gregoriánénekeket tartalmaz. Czimlap hiányzik. Két részre oszlik. Az I. vagy ünnepi rész a vasárnapok és ünnepek »introitus«-ait és antiphonáit tartalmazza. A II. rész a breviarium felosztása szerint a »Commune apostolorum«-mal kezdődik, s »missa votiva« és a »dies irae«-vel végződik.

A XVII. századnak e nevezetes kéziratos énekgyűjteményét, melyet színezett iniálék és a fejezetek elé illesztett szép tollrajzok ékítenek, azért említem itt fel, mert a könyv végén ötsoros üres vonalrendszer alatt ezen ősrégi magyar ének van jegyezve: »A kereszténységben igaz vallás a hitben.« Ezen éneknek dallama tudtommal a legrégebb s előfordúl a »Nádor Codex« XCI. lapján következő XV. századbeli szöveggel: *Idvözleg' istennek zent anna mennei zent aýandok¹⁾ stb.* Ezen ősi dallamra még később vissza fogok térni. A II. rész után más írással következtek egyes latin énekek, névszerint: a) *Nitida stella, alma puella, tu es flos florum, mater pia Virgo Maria ora pro nobis.* b) *Surexit Xtus hodie Alleluja, humano pro solamine Alleluja, mortem passus quidem Alleluja, miserrimo pro homine Alleluja; ez utóbbi következő magyar fordításban: Christus fel-tamada, mi bűnünket elmosa, és kiket eő szertte meniorszagban fel wiwe, Úr Jū meghwalta mind e'z wilaghot szent halalaval. (38. lap első oldalán.) A legutolsó lapon található még a következő kezdetű ősrégi ének:*

Herodes dühös ellenség
Christust elfüzni mit-féled
Nem az elmulandót kewania,
Ki az meniországot adya.

¹⁾ Lásd: *Nádor-Codex* a pesti egyetemi könyvtár eredetiből bevezetéssel s szótárral. Azon es. k. egyetem megbízásából kiadta Toldy Ferencz, a pesti egyetemi könyvtár igazgatója. Buda 1857.

E kéziratos énekgyűjtemények rövid ismertetése után nem folytatom el azon hő kívánságot: vajha találkoznának a hazai káptalanok és szerzetes házakban egyes férfiak, kik nem kimélve a fáradságot, a könyvtárak zugaiban heverő poros kéziratok közül a napvilágra hoznák ama kétségkívül nagy számmal feltalálható énekgyűjteményeket, melyek a múlt századokban az oly ritka és drága énekeskönyveket pótolták s a melyek a felhomályban heverő nemzeti énekeinkre világosságot vethetnének.

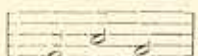
Elméleti művek.

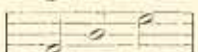
Már fennebb említettem, hogy a múlt század közepén (1743) jelent meg Debreczben két kis zeneelméleti művecske, melyet Maróthy György, a reáltudományok professora, írt. Az elsőnek címe: *A sóltároknak a kóták szerint való éneklésének mesterségének rövid summája* s 8 oldalra terjed, ehhez van csatolva a második füzetke következő címmel: *A harmoniás éneklésről való rövid tanítás*, mely a 9. laptól egész a 20-ig terjed, és a végén ez áll: *Irtam Debreczenben, 1743. esztendő május hav. elein. Maróthy György professor.*

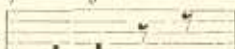
E két kis füzetkét nem szándékunk a múlt századbeli más nemzetek hasonló műveivel egybe hasonlítani. Maróthyé tudtom szerint a kezdeményezés dicsősége. Az első részben a tudós professor a skála vagyis »lajtorja« ismertetését adja; az ötvonalú rendszerben a felfelé s lefelé menő »kótákat« ismerteti, ezután jönnek az »intervallumok« vagy »ugrások« és pedig a tertiák, quarták, quinták, sexták, septimák és oktávák. »Az egyik oktávától a másikig egymás után renddel következő hét hangot, series vagy sort« a, b, c, d, e, f, g betűvel jelzi (3. lap). Ha a b-nék lineáján nincsen b, akkor az h-nak nevezetük. Azon jelt, mely minden sornak elején szokott lenni, a melyből megismerhetni a kótát, »Clavis«-nak nevezi. A Clavis ötfogu lajtorjácska $\text{||} \text{||} \text{||}$. »És ezen Clavis abban a lineában mondatik lenni a Scálának, melyben vagy az ő középső foga; és ezen kóta C-nek mondatik« (4. lap). A hét hang között van két félhang hemitonium, a többi egész tonus. A kereszt és b-ke következőkép magyarázza: »Meglágyulni mondatik a hang vagy a kóta, mikor félhanggal alább esik, mint a rend volna;

megkeményedni ellenben, mikor félhanggal feljebb. A meglágyujele a *p*, a megkeményedésnek a kereszt. A főhang, melyben a nóta végződik, *basisnak* mondatik. A kemény nótának ismerető jele a kemény tertia, a lágy nótának a tertia minor (kis harmad). A hangjegyek értékét ekként magyarázza (15. §). Az egész kótának nincsen farka vagy lába, csak kerek, így:

;¹⁾ a félkóta pedig lábas vagy nyeles, így:

; a végső kóták négyszegletűek és nyelesek:

 és ezek kettős kótáknak nevezetnek.

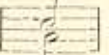
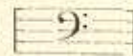
A szünjelekről így szól (16. §): A pausa olyan jel, a melyből megtudjuk, hol kell megállni az éneklésben; formájára hasonlít a kis szegecskéhez, mely a linea között van.

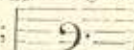
A »custos« vagy jelző azon hosszúnyelű horgocska, mely a sorok végén áll és azt jelenti, hogy a következő sornak első kótája azon vonalon van, a melyen az ő feje vagy horgocskája. A 7-ik lap végén pedig elmondja, hogy miként kell megpróbálni azt, ha valaki tud-e a kóták szerint énekelni. T. i.: elébe kell tenni zsoltárokat más szöveggel, s ha úgy el tudja énekelni, hogy a zsoltárra rá lehet ismerni, úgy érti a kótákat, máskülönben nem. A 8-ik lapon a kezdők számára énekgyakorlatokat közöl.

A »harmonias éneklésről való rövid tanításban« a négy-szólamot és azoknak egymáshozí viszonyát magyarázza. A tenor viszi a fődallamot, mely köré a muzsikusok még más három nótát készítettek s ezek a discantus, altus és bassus, melynek mindig erősnek kell lenni, mert ez képezi a basist.

A szólamok kulcsairól ezt mondja (5. §): A bassus kulcsa rendszerint egy kettős kulcsocska, mely közé egy linea esik

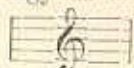
és ezen lineán az *f* kóta áll, p.: , vagy más vonalon

 itt az *f* a harmadik vonalon áll; néhol a kettős kulcsocska helyett egy megfordított *c* áll, p.:

itt a negyedik vonal *f*; itt a harmadik vonal *f*. A dis-

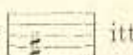
¹⁾ Ezen hangjegyek pótolják a múlt századbéli csillag- vagy buzogány-alakú jegyeket.

cantusnak kulcsa egy visszafordított *G*, melynek hasa mindenkor vagy a középső lineán, vagy az alatta valón áll, és ezen

eán levő kóta neve *g*, p.: itt a harmadik vonal *g*;

 itt a második vonal *a* *g*.

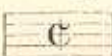
Az altusnak a kulcsa olyan, mint a tenoré, t. i.: ötfogú lajtörjácska, mely vagy a harmadik, vagy a második lineán áll; és az ezen lineán levő kóta *c*, p.: itt a harmadik

vonallal *c* hang; itt a második vonal *a* *c*. A kulcsok

után a négy szólamnak egymáshozí viszonyáról szól oly zavarosan, hogy azt érteni nem lehet. A 12—18. §-ig az énekesek beosztásáról s az ének megkezdéséről ad igen nehézkes gyakorlati szabályokat. A 18. §-ban az egész és fél kótákon kívül ismerteti még a negyedeket; a nyolczadokat

 és a tizenhatodokat

A 19. §-ban a simplex taktuson kívül, melynek jele

 ismerteti a $\frac{3}{4}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{12}{8}$ és $\frac{2}{4}$ ütenyeket. A közönséges

taktust deakul *spondeusnak*, a $\frac{3}{4}$ ütenyt pedig *trochausnak* nevezi. A pausákat a hangjegyek szerint így adja elő:

szünjel. Ezeken kívül van még két vagy négy szünjel, mely a mai modor szerint jelöltetett. A 26. §-ban az olasz szókat magyarázza, melyek a nóta elején állanak. A 28. § a fugáról (futam) értekezik oly eredetien, hogy annak egyes részét itt szóról szóra közlöm. »A fuga igen rövid nóta, melyben az éneklők egymást mintegy üzik. Ez hol kettős, hol hármas, hol négyes; többre nem igen megyen. Egyik éneklő eléneklí az első részét csak maga. Mikor a második részét kezdí énekelni, a másik éneklő akkor kezdí az első részhez, és így éneklí mindenik a magáét. Azután az első megyen a 3-dik részre; a második pedig a másodikra; azonban a harmadik éneklő a legelső részt

kezd el. És így már hárman énekelnek. Ha negyedik része is van a fugának, az első éneklő arra megyen a 3-dikről; a második éneklő pedig a 2-dik részről, melyet most énekelt, tovább megyen a harmadikra; és a harmadik éneklő az elsőről a másodikra; a negyedik pedig a legelső éneklő. Mihelyt a legelső éneklő a legutolsó részt elmondja, vége van a fugának és mind megszűnnek.*

Mint látjuk, Maróthy a zene legelső elemeit magyarázza a melyek tudása vagy ismerete nem képesítette az illetőt a különben nehéz kivitelű zsoltárok éneklésére. Maróthy közli Dávid 150 zsoltárát négyszólamban a német s francia példák szerint. A zsoltárok e nemű összhangosítása a XVI. századba viheto vissza, midőn már az úgynevezett »discantus« vagyis a főszólamnak mellékszólámok által való körülhálózása lassankint rendszeres összhangosítássá fejlődött. A Maróthy által közölt zsoltároknak a főszólámot a tenor viszi, míg a többi szólámok, u. m. a discantus, altus és bassus csak a kíséretet képezik. Az összhangosítás ezen neme teljesen elhibázott, mert a középszólamban megcsendülő dallamot a többi három szólám egészen elfojtja. És ez lehetett oka, hogy Maróthynak eme fáradsága a protestánsoknál egészen kárba vezett, vagyis a harmonikus-összhangzatos éneklés nem tudott meghonosulni. A zsoltárok után közölt 95 »dicséret« némelyikét már a helyes mód szerint összhangosítva közli, t. i.: a fődallam a szopránban van, melyhez a többi három hang harmonikus kíséretet képez. A főszólamban a dallam teljesen uralkodik.

A zsoltárok s a következő dicséretök összhangosítása még egy hibában szenved, t. i.: a befejező összhangokból hiányzik a harmadzöngé. Ez a XVI. és XVII. század zeneköltőinek műveiben általános szokás, illetőleg összhangosítási mód volt, mely azonban a mi hallérzékünkre igen kellemetlenül hat.

A nemzeti irodalom ujászületésének korszakában avatottabb tollal s zenészeti készütséggel lépett fel Verseghi Ferencz, a hazafias pálosszerzetnek egyik nagytehetségű tagja, ki, miután szerzeté 1786. évi márczius 20-án feloszlott, mint világi pap, a költészetnek s a nemzeti nyelv fejlesztésének bátor harczosa volt. Verseghi egyik kezében íróttal, másik kezében lanttal szolgálta a nemzeti irodalmat. Buvárkodásának

tárgyául a magyar zenét választá. Itt is, mint a nyelv fejlesztésében, a német nyelvet tartá szemé előtt, s midőn ennek prosodiája szerint akarta a magyar nyelvet alakítani, messze eltért korának másik hírneves tudósától, Révai Miklóstól, kivel igen éles polemiát folytatott.

A zene levén kedvencz foglalkozása, erről, valamint a vele rokon *Szép mesterségekről* több értekezést írt. Verseghi életrajza és munkálkodásáról kimerítőleg írt barátja Sághy Ferencz következő című könyyben: Verseghi Ferencz maradványai és élete. Budán, 1825.

Verseghi széptani értekezései a kassai *Magyar Muzéum* ban (1792) jelentek meg, és pedig: *A szép mesterségekről* értekezik a 165—187. lapon; a *Muzsikáról* a 202—216. és 321—326. lapon. Emé értekezését Sulzer *Allgemeine Theorie der schönen Künste* művéből merítette. A német tudós szavai mélyen vésődtek szívébe, a német zenét nagyon megszerette; különösen kedvelte Haydn-t és Mozartot, kiknek dallamait saját költeményeire alkalmazta. Dalai, melyek nem mind magyar stýlűek, a *Magyar Áglaja* című verses gyűjteményben jelentek meg 1806-ban; régibb és újabb darabjai pedig zongorakisérettel *A magyar hárfásnak részint Áglajából vett, részint újonnan szerzett énekei fortepianora* cím alatt Pesten Eggenbergernél 1807-ben. Az első szakaszt »A pestvármegyei magyar kisasszonyoknak«, a másodikat »Kesseleököi Majthényi Anna kisasszonynak« ajánlotta.

Zeneszépészeti iratait illetőleg legérdekesebb a rhythmusról és ennek életet adó metrumról — méret — szóló értekezése, mely 1791-ben Bécsben *Rövid értekezések a muzsikáról* cím alatt jelent meg. Ő mind a rhythmust, mind a metrumot egyedül a természetben keresi, és ezt a következőkép mondja el: »A rhythmus és így a verselésben a metrum is nem francia ráncz, amint egynémely egyébiránt érdemes író vélekedik, nem francia, görög, deák vagy német, hanem természet szerint való ruha, melyet nemcsak a szittyai lakos szájából eredő, vagy magyar, hanem akármiféle nyelven költött verseknek is szükségképen magokra kell venni, ha mindenkép tetszeni akarnak. Szükségképen, mondám, mert a rhythmusnak avagy a rendnek és mértéknek az ő szükséges vagy szükségtelen volta nem a

regiek, nem a mi ős eleink tekintetéből, sem a nemzeti gusztustól, mely romlott és helytelen lehet, sem végre a poeták tetszésétől, hanem egyenesen és egyedül a természetnek bíró szavától függ.» (Versegbi dalait közli és ismerteti Bartalus István tagtársunk: *Magyar Orpheus*, vegyes tartalmú zene-gyűjtemény. XVIII—XIX. század. Pest. Rózsavölgyi és társánál. 1869.)

Ezek volnának a nevezetesebb énekeskönyvek, melyek a múlt században a katolikusok s protestánsok vallásos költészetének s a magyar egyházi népéneknek hű képét adják. Én különösen súlyt fektettem a hangjegyes énekeskönyvekre, mert főczélom a múlt század nemzeti templomi énekeknek hű ismertetése.

Lehetnek még mind a katolikusok, mind a protestánsoknál egyes énekeskönyvek, melyek itt-ott némi új anyagot szolgáltatnának, de ezekhez nem juthattam. Különben oly könyvek, melyek az általam mondottakat lényegesen megváltoztatnák, tudommal a múlt században nem jelentek meg.

A magyar egyházi népének jellege.

A katolikus és protestáns egyházi népének között lényeges különbség van. Mindkét felekezet gyönyörű magyar zamatú egyházi énekeket mutat fel, melyet — tekintve a magyar zene és dal sajátosságait — más nemzetek templomi énekeiben hiába keresünk. Egy hatalmas törzsből — Krisztus anyaszentegyházából — nőtt ki a két szőlővessző s virágai mégis különbözök.

A magyar katolikus népének minden időben sajátosságos és fő jellemvonása volt a hazafiság és vallásosság. Isten dicsőült szenteit ékes rhytmusokban magasztalja a katolikus egyház, de a hazafiság, a magyar név és dicsőség eszméjét örömmel zendítette meg a magyar szentek tiszteletére irt himnuszokban, melyekből, hit, lelkesedés s a haza boldogságaért felszálló ima hangzik fel. Mindezen énekek között magasan kiemelkednek a Mária-énekek, melyeknek főmotívuma — Magyarország boldogsága — mindenütt előtérbe lép.

Ez énekek ép úgy virágoztak a protestantizmust megelőző időkben, mint azután. Ezen énekek képezik a válaszfalat

melyet a hitszakadás a nemzet fiai közé vont. Erre vonatkozólag mondja Gyulai Pál (*Vörösmarty élete*. Budapest, 1879. 249. lap.) »A hit és hazafiság ez egységét a XVI. században a protestantizmus rontja meg.« A magyar protestánsok énekeskönyveikben idő folytán nagyon távol mentek a katolicizmustól. És ez az oka, hogy a szentek tiszteletét elvetvén — könyveikben a hazafiság eszméjével alig találkozunk. A hitújítás első századában Sztáray Mihály által készített s énekelt zsolnári énekek léptek az eddigi magyar és latin (l. a Cantus Catholici régi kiadásában a »Más régi ének« cím alatt levő egyházi énekek) hazafias énekek helyébe; ezeket, minthogy nem voltak megbízhatók, mert sok értelemzavaró hibákkal bővelkedtek (l. Révész Imre, 20. lap), a szenci Molnár Albert-féle zsolnárok egy század mulva teljesen kiszorították.

Midőn a Molnár-féle zsolnárok a XVIII. század közepe táján uralomra jutottak, a régi latin himnuszok fordításai képviselték a magyar protestánsok egyházi énekeiben a magyar nemzeti elemet. A zsolnárokból ezután alakultak az úgynevezett »isteni dicséretetek« vagy »zsolnárokból való dicséretetek«, melyek különösen az 1778-ki debreczeni és az 1778-ki kolosvári vagyis erdélyi *Énekes-könyv*-ben csaknem teljes számban lépnek előtérbe.

A protestáns énekeskönyvek három részre oszthatók, u. m.: 1. ünnepi himnuszokra (karácsonyi, husvéti, pünkösdí), 2. a különféle, vagy zsolnárokból való dicséretetekre, 3. a francia dallamú Molnár Albert-féle zsolnárokra. A két előbbi rész képviseli a magyar nemzeti éneket. Az első, vagyis ünnepi részben levő himnuszok igen nagy része latin fordítások, melyek a katolikus énekeskönyvekből származtak át. A második részből, vagy a »zsolnárokból való dicséretetek« közül viszont több átvétetett a kath. énekkönyvbe. Az 1629-ki nagyszombati zsinat, melyre Illyés István *Zsolnári énekek* előszavában hivatkozik (Synod. Pázm. c. III. p. IX) megerősíté az 1560. zsinat azon határozatát, hogy a himnáriumba csak egyháziilag megerősített énekek vehetők fel; de a két felekezet közötti nagy versengés, a zárzavaros idők — midőn a püspöki megyék legnagyobb része török hódoltság alatt volt, midőn a kath. hívek lelki pásztoraiktól megfosztva a protestánsok templomaiba

jártak — honnét őket Náray szép magyar egyházi dalaival igyekszik elvonni (l. Náray: *Lyra coelestis* praefatio ad cantorem), a fentebbi határozatokat illusoriusokká tették.

Azon kevésszámú francia dallamú zsoltárokat pedig, melyek a katolikus énekeskönyvekbe kerültek, ellensúlyozza Ilyés István 1693-ban kiadott *Soltári ének* könyvével, melyben azonban a szerző minden igyekezete dacára (l. »A ker. olv. szülő levél) — mint fennebb említém — több protestáns zsoltár talált helyet.

Az *Isten közönséges tiszteletére rendeltetett Énekeskönyv*-ben, mely Debreczenben 1778. esztendőben megjelent s a melyben a XVIII. század protestáns dallamai csaknem teljesen képviselve vannak, következő magyar rhythmusú egyházi-énekeket találtam. (Csupán azon énekeket emlitem, melyeknek hangjegyeik vannak. *Adventi hymnuszok*, l. 13. sz. a., *bűjtő hymnuszok*, 22., 30. sz. a., *szenháromsági hymnus*, 39. sz. a. *közönséges hymnuszok*, 59. sz. a. *A soltárokból való isteni dicséreték*. 65., 69., 74., 82., 90., 103., 116., 120., 124., 127., 134., 163., 167. sz. a. *Innapi énekek*. 168., 170., 172., 175., 176., 181., 182., 184., 188., 191., 195., 201., 217., 218., 219., 224., 237. A »külömb-külömbféle énekek« közül megemlítendő a 273. és 274. sz. a. ének, melynek címe: *Siralmas könyörgése Magyarországnak, a Jeremiás próféta imádságából*. Ez énekben a török hódoltság alatt nyögő Magyarország gyászos sorsa egybe-hasonlíttatik a Jerusalemben pusztulása után fordult zsidóországgal, melyet Jeremiás próféta lélekkel előre megjósolt; 287., 290., 293. (kath. »Óh fényességes szép hajnal«). 300., 301., 305., 335., 334., 342., 345. sz. a.

Az elősorolt énekekben sokszor felhangzik a francia zsoltárok dallama. Vannak egyes motívumok, melyek az ősgregorián énekre emlékeztetnek. A legnagyobb rész azonban magyar, mely, fájdalom, a múltban is ritkán énekeltetett, s melynek jó nagy része az 1806-ban a »helvetiai vallástétel a követő négy superintendens egyező akaratjával megerősített »közönséges isteni tiszteletre rendelt énekes könyvből« már is kihagyatott.¹⁾

¹⁾ L. a különböző protestáns énekeskönyvek ismertetését fennebb.

Az ünnepi énekek között sok éneknek szövege és dallama, vagy a dallamnak motívuma a katolikus énekeskönyvben előfordul, jelesen a húsvéti, karácsonyi és pünkösd énekekben. Ezek a régi latin hymnuszok szó szerinti vagy a protestáns hitelvekhez alakított fordítások.

A magyar protestáns énekekben nincs meg a fenszárnyuló lendület. Rhythmus, beosztás s dallamkötés a régi népezenekre emlékeztetnek, melyek a múlt századbeli népdalokban még visszhangzanak. A hangjelzés igen egyszerű, az énekek túlnyomó nagy része alt kulcsban egy ♭ előjegyzéssel van írva, csak ritkán fordul elő a tenor kulcs. Kereszt vagy ♯ előjegyzés sehol sem található. A magyar hanglépeső fő sajátágát a bővített hetedet felfelé, vagy a szűkített hatodot lefelé a fentebb elősorolt énekekben nem láttam.

A hangjegyek nyomása gyarló, a kis hangjegyek erősen próbára teszik a szemet. Az üteny mindenütt páros C, mely farszto egyhanguságával nem bír érdeket kelteni.

A francia zsoltárok csendes chorálalakú menete nagy befolyást gyakorolt, a lendületes, tüzes s rhythmusgazdag magyar énekekre, úgy, hogy ezek is őszajátságukból sokat vesztek. Példa erre az újabb időkben megjelent protestáns énegyűjtemények, melyek orgonára alkalmazva, az énekek helyesebb előadását czélozzák.

Szotyori Nagy Károly debreczeni ref. kántor, orgonista és főiskolai zenetanár *Templomi és halotti karénekeskönyve* (Debreczen, 1859), Ivánka Sámuel sárospataki zenetanár *Vezérkönyv a magyar reformált egyházi énekek összhangzatos tanítására* című könyvben a »dicséreték« összhangosításában nem tudtak menekülni a zsoltárok befolyása alól, s ezek méltóságos és lassú meneteért feláldozták a lendületesebb pezsgő életet lehelő magyar rhythmust.

Az ének szövegének, de különösen a dallamok szerzőjének kipuhatolása igen nehéz munka. Révész Imre *A magyarországi ref. egyház közönséges énekeskönyvéről* című történelmi közleményében sok ének- vagy dallam(?)-szerzőt sorol fel, míg ellenben soknak neve ismeretlen. A múlt századbeli énekszerzők nevét, illetőleg élettrajzát s az énekeknek számát

Kálmán Farkas gyüdi reform. lelkész az *Éneklő kar* című, 80 lapra terjedő füzetben igyekszik ismertetni.

A legtöbb énekszerzőnek nevét azonban egyedül az tudja, kinek dicsőségére az énekeket zengedezték!

A mennyivel gazdagabb, változatosabb és fényesebb a kath. istenszolgálat; a mennyivel megragadóbbak az isteni titkokat magyarázó szertartások: annival lendületesebb, kifejezőbb a kath. egyházi népének.

A katolikus istentiszteletnek, szertartásoknak s ünnepeknek elválaszthatlan s kiegészítő részét képezi az ének. Hitünknek magasztos titkai, a szentek s különösen a boldogságos szűz tisztelete az egyházi énekbe a legszebb poezist ültette. Magyar katolikus népénekeink mindig magokon hordották a nemzetiség jelvényét. Ez ősi nemzeti énekek átszármaztak az utókorra, s a XVIII. század énekeskönyveiben megcsendülnek ama szép nemzeti énekek, melyek a középkorban a magyar isteni tiszteletnek fényét képezték. Legrégibb énekeink a breviarium latin himnusaiból erednek. Ehhez sorakoztak mindjárt a magyar szenteket dicsőítő latin himnuszok, melyek már nemzetes rhytmusban csengnek.¹⁾

A latin himnuszok lassankint magyarra fordítottak és ezek ősi dallamai a nagy királyaink udvarában elhaló daliás költészet maradványaikép a szójhagyomány útján terjesztett énekekben újra feléledtek.²⁾

A szentek tiszteletére zengedezett énekek mély érzelem s méltóság által tűnnek ki; az oltári szentség dicsőítésére szerzett énekekből az isteni bölcsesség, lelki vigasz és épülés hangzik fel.

A múlt századbeli énekeskönyvek felosztás tekintetében mítsem különböznek a XVII. századbeli könyvektől. Egy volt a szent tárgy, mely a költőket lelkesíté. A magyar énekek kath. könyveinkben nem fogytak, sőt a század folyamán mind-

¹⁾ Lásd: *Cantus Catholici*, Nagyszombat, 1792. »O Maria Virgo pia 235 lap; Jesu Salvator« 237 lap; Ave rubens rosa« 240 lap; »Ave mundi spes Maria« 241.

²⁾ U. o. »A szent angyalokról« 252. lap; »A szent apostolokról (régí) ének« 252. lap; »A szent mátyrokról« 256. lap; »Szent Katalinról« 267. lap; »Szent Borbála szűzről« 283. lap stb.

inkább szaporodtak, mint azt a század végén megjelent énekeskönyvek bizonyítják. (L. Bozóky stb.) A kath. »Énekeskönyvek« felosztása következő: a) reggeli énekek; b) adventi énekek; c) karácsonyi énekek; d) új esztendő, vizkeresztre való énekek; e) farsangi napokra való énekek (Náray); f) nagybőjti énekek; g) húsvéti; h) Úr mennybemenetelére való; i) pünkösdi; j) Úr napjára vagy az oltári szentségről való énekek; k) közönséges időkre és vasárnapokra való énekek; l) Dávid próféta poenitentia tartó énekei (zsoltárok) számszerint mintegy 12, melyek közül többnek dallama a protestáns könyvből vétetett át; m) a négy végső dolgokról; n) a boldogs. szűzről való énekek; o) a többi dicsőült szentekről; végre p) különféle processiókra való litániák.

E sorrend többé-kevésbé az összes múlt századbeli katolikus énekeskönyvekben feltalálható. A magyar énekek között előfordulnak a szép latin himnuszok régi gregorián, többször magyar dallamokkal is (l. Cantus cath. a karácsonyi himnuszok). Nárayban a teljes »Gloria és Credo« található magyar fordításban és dallammal.

Az ősi magyar zenét illetőleg legszebbek a Mária-énekek; ezután következnek a szenteknek, különösen a magyar szenteknek (István király, Imre herceg, László király, szent Erzsébet) szép magyar rhytmusú énekeik (l. Náray); komoly méltóság és emelkedettség jellemzi az oltári-szentségről szóló énekeket; hasonló komoly, magyar rhytmus csendül meg a nagybőjti énekekben (l. Bozóky, Cantus Cath.), az ősi daliás költészetnek, az egykori hős mondáknak dallamai viszhangzanak a »Mária siralmi«-ban (l. Náray, 65. lap); az ünnepies, lelkesítő rhytmus a húsvéti énekekben szólal meg (l. Cant. Cath. 158—169. lap. 1703.) a játszó, vigadozó, pezsgő menetű rhytmus a »karácsonyi énekekben« gyönyörködtet, (l. Cantus Cath. 1703. 9—57. lap) míg a pásztorok kedvez hangszerét, a dudát, s ennek tánczra hívó élénk dallamát Náray (l. 30. l.) örököltette meg. Különösen megemlítenők még a katekizmusi (Náray 6. lap) s a farsangi napokra való énekek (Náray 39. l.), szép magyar, s kedvesen folyó dallamuk végett.

Az elősorolt énekekben a magyar történelem szólal meg. A magyar dal és zene eme komoly, sirva-vigadó sajátsága

messze benyúlik a nemzet történetébe; az első magyar zöngégyökeret vert akkor, midőn az első magyar szó elhangzott; a magyar dal és zene felnövekedett a nemzettel, résztvevett az öröm s fájdalomban s jelenleg ama hatalmas tölgy, melynek árnyában üdülést keresünk.

A múlt századbeli kath. énekeskönyvek nemzeti jellegüket sértetlenül fentartották; a dallamok száma tetemesen szaporodott (l. Bozóky). A gregorián és a magyar nemzeti ének közötti harc a XVIII. században teljesen a magyar nemzeti ének javára dőlt el. Ez énekek a nemzet vérébe átmentek, nem veszték el, legnagyobb része jelenlegi énekeskönyveinknek is legfőbb ékességét képezi.

Az énekek külalakja tisztább mint a protestánsoké. A csillagalaku hangjegyek nagyok; kereszt és $\flat$ előjegyzés rendszeresebb. Náraynál és Bozókynál a szoprán kules van túlsúlyban. A *Cantus Catholici* háromféle kiadásában átlag a tenor kules az uralkodó. Ilyés István zsoltáraiban az alt kules jut túlsúlyra. A dallam változatosságára mutat az, hogy a páros C üteny mellett gyakran előfordul a $\frac{3}{4}$ vagy $\frac{3}{2}$ páratlan üteny (l. Náray 6., 22., 24., 26. stb. l. Bozóky 101., 98., 96., 94., 91. l.)

A magyar dal és zene sajáttsága, a keleties színgazdag pompa, a komoly méltóság, lelkesedés és öröm, a lemondó fájdalom, szóval az édes-bús magyar hangok első sorban a kath. Mária-énekekben csendülnek meg. Példa erre az adventi ének, mely »más régi ének« cím alatt Bozókynál (1797) a 124. lapon előfordul. Az ősi szép dallam szoprán kulesban két $\flat$ előjegyzéssel C vagy egész ütenyben van írva. A dallamot teljes eredetiségében adom vissza, csupán az ütenybeosztás egy-két helyét javítom ki a dallamfelosztást illetőleg az elő- és utóperiodus kívánta szabályok szerint. A dallam — mint minden kath. énekeskönyvben, csak egy szólamban van — melyet vegyes karra irtam át, ekkép hangzik: ¹⁾

¹⁾ A kath. énekeket a felolvasó összhangosította.

Más régi ének (De adventu).

Bozóky Mihály. (1797. 124 lap.)

Andante religioso.

Meg - vál - tónk - nak any - ja, oh szent - sé - ges

szűz Má - ri - a! Szi - vünk - nek a - ra - nya,

meny - or - szág fé - nyes ka - pu - ja,

E - gek - nek csil - la - ga; szű - zes - ség vi -

rá - ga tisz - ta - ság zöld á - ga,
szűz Má - ri - a! Táp-láld szi - ve - in - ket,
n - tál - juk meg bű - ne - in - ket.

2. Minden erők felett, természet tégedet csudált,
Midőn szűz méhedben mennyégből az Isten leszállt.
A kit befogadtál és tisztán maradtál,
Szüzességben kárt nem vallottál,
Minden atya nélkül anyaságra választattál.
3. Szent lélek temploma, üdvözlégy Jézus szent anyja,
Benned nyilatkozik Jesse zöldelő virágja,
Isteni méltóság, felséges uraság
Veled úr igazság, szűz anyaság!
Mert erre választott isteni hatalmasság.

Rhythmikai beosztás, üteny s merengő csendes dallamenete által kitűnik Náray Györgynek költői szép Mária-éneke (Lyra coelestis 22. lap. De B. Virgine in adventu). A dallam szoprán kulcs, $\frac{3}{4}$ ütenyben, előjegyzés nélkül van írva. A dallam megfajtése g-mollra utal. Minden egyes zöngét meg-

tartottam. A dallam ütenybe osztva, összhangosítva s egy harmaddal feljebb helyezve ekkép szól:

De B. Virgine in Adventu.

NÁRAY GyÖRGY.

(Lyra coelestis. 1695. 22. lap)

Oh ne-mes é - kes li - li - om, szép és
gyö-nyö - rü ró - zsa: Má - ri - a,
1. Ki szent ma - lasz-tal mintgyöngy har - mat - tal
2. Is - ten ne - ve - le s tó - ged ked ve - le
ne - vel - te - tél oh Má ri - a!
Is - ten fi - a, oh Má ri - a!

2. Csudák csudája, Gedeon gyapja,
Kire folyt egek harmatja;
Málaszttal teljes, istennek kedves
Oh szűz szent anya!
Istentől megnyér, általad kikér
Valamint szive kívánja.
3. Éva gyümölcse, bűnös erkölce
Lőn mindnyájunk veszedelme:
Áldott Mária, kinek szent fia
Lőn orvosságunk ellene.
Oh áldott anya!
Áldott és drága Jézus
Gyümölcse méhednek.

Az ősi daliás költészet hangjai csengnek »Szűz Mária siralmában«, mely Náray *Lyra coelestis* könyvének 65. lapján áll. A szoprán kulcsban negyened ütemben C előjegyzés nélkül irt dallam megfejtése nehezebb, mert a régi egyházi hangnemben van tartva. Beosztása könnyű; az első rész négy ütem, mely ismételtetik, a második rész szintén négy ütem. A dallam a régi egyházi hangnemben így hangzik:

Szűz Mária siralma.

NÁRAY GYÖRGY.

(*Lyra coelestis*, 1695. 65. lap.)

mf

1. Krisz-tus any - ja, szűz Má - ri - a ke - reszt - fá - nál
2. Lát - ván, hogy szent - só - ges fi - a, nagy vol - na ha -

mi - dőn si - ra. Ke - se - reg - vén így szó - la,
lá - la kín - ja.

ke - se - reg - vén így szó - la.

Ha e szép dallamot a modern hangnemek szerint e-mollban fejtjük meg, oly szép magyar dalt nyerünk, mely teljesen beillik mai busongó magyar nótáink közé, p. o.:

Oh is - te - nem, ho - vá le - gyek; Ha - lál, hol vagy?
Szi - vem sza - kad gyöt - rel - mem - ben, Pal - lost most ér -

él - tem ve - gyed, Oh szé - rel - mes Jé - zu - som!
zek lel - kem - ben.

meg - vál - tó Krisz - tu - som.

3. Kicsoda így meggyalázott, tövisekkel koronázott?

Ki ítelt téged halálra, ki voltál szentek példája,
Angyalok királya, világnak birája.

4. Jaj ha érted szenvedhetnék, kinjaidat rám vehetném,

A haláltól megmenthetvén, szívembe berekeszthetném
Téged édes Jézusom, kegyes szent megváltóm.

Igen szép, valódi magyar s lelkesítő dallam csendül meg a protestánsok »Karácsonyi énekében«, melyet Maróthy György *A soltároknak négyes nótájik* című könyvéből (a 170. oldal) szóról szóra, a négyszólamot szintén zöngéről zöngére ide iktatok. A harmonia különben jó, csupán a végakkordoknál hiányzik a harmadzöngé, mi által ür támad. Ez szokása volt a XVII. századbeli zeneíróknak. A szoprán kulcsban egy $\flat$ előjegyzéssel s C ütemben irt dallam ekkép szól:

Karácsonyi ének.

MARÓTHY GRÖNGY. (1743. 170. lap.)

»A Soltároknak négyes nótájik.«

1. Szi-vünk vig-ság-gal ma be-tölt,
2. Az i-gaz-ság fé-nyes nap-ja

mert i-gé-ret sze-rint fol-költ Is-ten-fé-lők
uj tes-ta-men-tom-nak Pap-ja; El-jött kit sok

szá-má-ra, Csil-log, vil-log,
szent vá-ra.

ra-gyog már lám, me-lyet Bá-lám lá-ta ré-gen,

Fény-lik mint szép nap az é-gen.

2. Megszáná Isten estünket,
Magára vevé testünket,
Mely kegyesség nagy titka
Már minket győzni megszűnnek.
Halál, pokol, ördög bűnnek,
Törvénynek átkos volta.
Mérge, férgé nekünk nem árt,
Nem tehet kárt semmiképen,
Immár meggyőzettek épen.

3. Próféta, kinek nincs mássa,
Eljött, hogy népét meglássa,
Tanítsa s bölcsesé tegye.
Főpap eljött, hogy áldozzon,
Igaz megtisztulást adjon
Világ bűnét elvegye.
Eljött, meglőtt a szenteknek,
Felkenteknek fejedelme,
Királya s nagy segedelme.

Ez ének a legfényesebben bizonyítja azon általam már többször hangoztatott tételt, hogy a magyar nemzeti ének folytonos harcot vívott az idegen — gregorián vagy német énekek ellenében, s a szentélyben fenhatóságát részint eredeti alakjában, részint az idegen éneket nemzeties alakba öltöztetve, megtartotta. Jelen ének a német kath. és protestáns énekeskönyvek egyik ékessége, melyet szép dallamánál fogva több lángeszű zeneköltő, p. Beethoven, Liszt, műveikben felhasználáltak. Nagy hazánkfia: Liszt Ferencz, midőn e dallamokat neki bemutattam, azonnal elküldé nekem kéziratban levő átíratát, mely a többi között az ő fenséges Beethoven-Cantatejában szintén előfordúl. Jelen éneknek czíme: »Wie leuchtet schön der Morgenstern«, s mint Liszt Ferencz mondja, nem tudni bizonyosan, vajjon Németországban a katolikusok vagy protestánsok használták-e először. Ehhez hasonló »magyarított dallam« az ősrégi katolikus adventi ének »Oh fényességű szép hajnal«, melynek dallama a régi latin dallamból »O quot undis lacrimarum« (l. »Cantiones Sacrae« Recueil d'hymnes et de chants religieux par Le P. Joseph Mohr S. J. Paris 1878. 127. lap) származik. Ilyen magyarított dallamok a protestánsok XXIII. zsoltára: »Az

úr énekelem őriző pásztorom«, továbbá a 42. zsoltár: »Mint a szép hives patakra«, melyek, magyaros rhythmusukat tekintve, magyar énekeknek mondhatók; pedig ezek és sok mások csak »elmagyarosodott« énekek. Talán ép ennek tulajdonítható az, hogy a két utóbbi zsoltár a katolikus énekeskönyvben is előfordúl.

E dallam előfordúl a *Kolosvári énekeskönyv* 109-dik lapján.

Igen szép és ismerős népdalmotivum esendül meg a protestánsok egyik dalában, mely a világ hiúsága s mulandóságáról énekel. Előfordúl e négy szólamra irt énekek között Maróthy Györgynek fennebbi könyvében a 171. lapon. A dallam előtt szoprán kulcs, egy $\flat$ előjegyzés és C taktus áll. A dallam első része nyolcz, a második része pedig hat ütenyből áll. A végakkord *dur*-ban végződik, miáltal a lágy *g*-ben tartott dallam kis élénkséget nyer. A dallam első részében, három végakkordnál hiányzik ismét az összhang lelke, a harmad.

A dallam második részének második és negyedik ütenyében hibák vannak. Szerző a szöveg beosztását nem vette kellő figyelembe. A hangjegyek mellett levő kereszt a hiányzó harmadzöngét jelezi.

A világ hiúságáról.

MARÓTHY György. (1743. 172. lap.)

»A Soltároknek négyes nótájik.«

1. E vi - lág mi - ol - ta fenn áll ő mi vol -
2. Min - den dol - ga in - ség, nyő - gés ke - se - rű -

ta sü - rü vál - to - zás, nin - esen
ség és á - hi - to - zás,

ben-ne ál-lan - dó - ság, min-den hí - á - ba va - ló - ság.

Méltóságos és komoly dallammenete által az előbbit felülmúlja a 172. lapon levő s bűnbocsánatért esdeklő szép ének. A dallam lágy *g* hangnemben mozog s a végakkord váratlanul keménybé megy át. A harmonia, leszámítva ismét a hiányzó harmadokat, elég jó s a dallam menetét helyenkint emeli. A dallambeosztás az eddigi páros számú elő- és utórészekről különbözik. A dallam első része öt ütenyből áll; a második részben, mely ismét két részre osztható, az első fél négy, a második pedig öt ütenyt foglal magában. Ily egyenlőtlen beosztású népdalokkal sokszor találkozunk. Ilyen a többi között a »Beszögödtem Tarnóczára bojtárnak« című népdal melynek első része $\frac{4}{8}$ ütenyben hat, második része pedig öt ütenyből áll.

MARÓTHY György. (1743. 172. lap.)

»A Soltároknek négyes nótájik.«

1. Ur is - ten jól lá - tod, mily hí - bás
2. Csak haj - lik a roz - ra, Én gyar - ló

én é - le - tem, Me-lyért ám - bá - tor nagy
ter - mé - sze - tem,

Ben - nem a fé - le - lem, Bi - zom mert

ná - lad sok tu - dom a ke gyé - lem.

Kedves magyar hangok csendülnek meg az úgynevezett »katekizmusi énekek«-ben, melyekben a hitigazságok kérdés és feleletek szerint dalolva oldatnak meg. Náray György közül ily éneket, mely egyszerű s szép magyaros dallama miatt említést érdemel. A *Lyra coelestis* 6 oldalán található ily ének »Cantio pro pueris, quandam quasi Catechesim in se complectens« cím alatt. A szoprán kulcsban írt egyszerű, magyar zamatú éneket változatlanul írom ide:

Cantio pro pueris, quandam quasi
Catechesim in se complectens.

NÁRAY GyÖRGY.

(*Lyra coelestis*. 1895. 6. lap.)

Oh gyer - mek, gyer - mek, mond meg, mi le - gyen az egy?

Egy a mi u - runk Is - te - nünk! ki él és u - ral - ko - dik,
me - nyek - ben és min - den - őt.

A szótagok száma szerint változnak továbbá a zöngék is, p. o.:

Oh gyer - mek, gyer - mek, mond meg to - vább, mi - cso - da az egy?
Egy ez a szé - les vi - lág ö - rök - től a ki nincs és nem áll,
ha - nem csak az is - ten - től te - rem - te - tett sem - mi - ből.

Oh gyermek, gyermek, mond meg, mi a kettő? Kettő a Mózes táblája,
kin isten szent parancsolatja,
Egyikben a mi urunk Istenünk, másikban mi felebarátunk szeretetét
foglalja sat.

Igen jellemző a kath. énekek között az idyllszerű hang, mely a karácsonyi énekekben csendül meg, s mely a pásztorkokat a kis Jézus fogadására serkenti. E költeményekben tükröződik vissza a pásztorok gondolkozása és szorgossága, melylyel egyszerű felfogásuk szerint a kis Jézus gyermekkori életét festik.

Álljon itt ily pásztori ének, mely Bozóky könyvének 128. lapján »Régi ének« cím alatt fordul elő. A $\frac{3}{4}$ ütemben írt két 7 előjegyzésű dal ekkép hangzik:

Karácsonyi (régi) ének.

Bozóky Mihály. (1797. 128. lap.)

Kelj fel, ke - resz - tény - ló - lek, a nagy is-

ten - re kér - lek Te - kints be a já - szol-

ban, ur Jé - zus fek - szik ab - ban.

2. Nézd mely kemény az ágya.
Tisztes szerelmünk tárgya
Azért fekszik oly ágyon,
Hogy szerelmünk gyulladjon.

3. Szűz anyának szent teje
Ur Jézus eledele,
Kínálja sziveinket
Hogy üzze vétkeinket.

4. Hirdessük egész földnek
Nagy voltát e gyermeknek,
Legyünk kedves hajléki,
Szívünket adjuk neki.

5. Csókoljuk meg kezét
Törölgesseük szemeit,
Bűneinket utáljuk
Magunkat neki adjuk.

sat.

A kath. egyházi énekek magasabb lendülete, újabb alakulása, mely a szorosán vett dal szabásainak megfelelő, ama igazi mély bensőség, melyből a lassú méltóságos menet daczára igazi magyar rhythmus esendül meg, leginkább feltalálható az »oltári szentség«-et dicsőítő és a nagybőjti énekekben. Ez énekek magokon hordják a művésziesen alkotott dal formáját, mely Haydn és Mozart s a nagy Beethoven énekeiben a bevégezt tökélyre jutott. Szerzőik, fájdalom! ismeretlenek, de a szöveg és dallam harmonikus feldolgozása mutatja, hogy a múlt századbeli énekszerzők, a fennebbi nagy elmék műveit jól ismerték.

Bozókyban a 90. laptól egész 116-ig a legszebb »Oltári szentség«-ről szóló énekekkel találkozunk, ezek nagy része jelenlegi énekeskönyveinkben feltalálható. A sok szép közül kettőt mutatok be. Mindkettőben a hármasharmados rhythmus, vagyis $\frac{3}{2}$ vagy $\frac{3}{4}$ az ütem, s a dallam teljesen magyar. Mindkettő lágy hangnemben van leírva, minden ütemében egy-egy régi »hallgató magyar nóta« zöngéit véljük felismerni.

Merengő dallammenet s szigorúan magyar zöngefűzés nyilvánul a 94. oldalon levő »Más régi ének« című »Istenség mélysége, lelkek édessége« kezdetű szép dallamban. A dallam két részből áll; első része hét ütem, második része pedig kilenczet foglal magában. A dallamot teljesen érintetlenül hagyom, a három-negyedet három-kettedre változtatom, mi az ilyenmő lassúmenetű dalok természetének jobban megfelel.

Ének az oltári szentségről.

Bozóky Mihály. (1797. 94. lap.)

Is - ten - ség mély - sé - ge, Lel - kek é -
Drá - ga lel - ki iz - zel, meny - nye i

des - só - ge, e szín-ben rejt - ve va - gyon.
szent méz - zel itt bő - vel - ke - dik na - gyon.

Min-den te - rem tett ál - lat menny-ben, föl -

dön s föld a - latt Hát en-nek ál - dást mond - jon.

2. Áron zöld vesszejét, csodáknak nemzőjét,
Magában ez foglalja.
Itt száraz fa zöldül, itt szive megzsenedül,
A ki igazán vallja az ur Jézus hatalmát,
Hozzánk való irgalmát
Mert itten feltalálja.

Magasabb lendület, nagyobb hangterjedelem található a 91. lapon levő énekben: »Csudákkal tündöklő isteni nagy erő.« A $\frac{3}{4}$ -es ütemű dal három részből áll: az első rész nyolcz, a második rész hét, a harmadik mint befejező rész négy ütemyt foglal magában. A dallambeosztást érintetlenül hagytam.

Ének az oltári szentségről.

Bozóky Mihály. (1797. 91. lap.)

1. Csú - dák - kal tün - dök - lő, is - te - ni nagy e - rő,
2. De hi - tem - nek fő - nye, sze - rel - med tör - vé - nye

ha - tal - mad el - nyom - ja ér - tel - me - met,
meg - vi - lá - go - sit - ja én el - mé - met.

Ol - tá - ri szent - ség - re, meny - nye - i ke - nyér - re

mi - kor ve - tem sze - me - i - met, a ki - vel

táp - lá - lom én lel - ke - met.
 ritard

Hasonló szép magyar bangok csendülnek meg a nagybőjti énekekben. Az Üdvözítő szenvedése s halála fölötti mély bánkódás, a bűnök súlya, az irgalom esdeklése szólal meg ez énekekben. Igen szép a 158. lapon levő dallam, melyben »Jákob patriarka siratja fiát Józsefet, midőn hirt hallott, hogy vad állat által szétszaggattatott«; e szövegben a bűnös ember Jézus halála fölött siránkozik. E dallam motívuma előfordul a *Cantus Catholici* 16—75-ki kiadásában a 188-ik lapon. »A dúsgazdag kinnnyairól« című énekekben, melyet a »Történelmi társulatban« már egyszer szerencsés valék bemutatni.

Ugyancsak e dallammotívumot feltaláltam a debreczeni *Énekeskönyv* (1778) 455. lapján a 345-ki »dicséret«-ben. A két dallam közötti hasonlatosság csupán az első két ütenyben észlelhető. E motívum a tépelődő aggodalom s a kétségbeesés érzelmeit igen találóan festi. Ily motívummal találkozunk régi népdalunkban: »Az ég alatt a föld színén.« A dallam két részre osztott tíz ütenyből áll.

Jákob patriarka siratja fiát Józsefet.

Bozóky Mihály. (1797. 158. lap.)

Andante religioso.

Jó-zsef! Jó-zsef! hol vagy Jó-zsef! Té - ge - det hol

ke - res - se - lek! Nagy he-gye - ken és völ-gye-ken
 p
 el - me - gyek, hogy fel - lel - je - lek.
 p

2. Jó atyádat és anyádat
Mely hirtelenül elhagytad,
Országodat és hazádat,
Halálra adván magadat.

4. Benned biztam, szívből biztam
Oh József, térj meg atyádhoz,
Meghal atyád, meghal anyád,
Ha viasza nem térsz házukhoz.

3. Talán vadtól vagy farkastól
Szaggattatott el a tested,
Oh ha tudnám, már nem várnám
József a te életedet.

5. Jézus, Jézus! hol vagy Jézus?
Hol téged elvesztettelek?
Tengeren-e vagy térségen,
Jaj nekem, hol keresselek!

sat.

Hasonló szép magyar ének a 167-ki lapon fordul elő: »Bágyadt sérelmétől«. Ez ének mostani könyveinkben is előfordul.

Nagybőjti (rég) ének.

Bozóky Mihály. (1797. 167. lap.)

Andante religioso.

Bá-gyad sá - rel mé - től mar - ty - rok asz -
 Ol - vad sze - rel mé - től szű - zek ki - rály -

szo - nya. Ah jaj ha lát - ná - tok, Hi - vek meg - szán - né - ja.

ná - tok szűz, szent a - nya - to - kat.

2. Szelid galamb formán zokog édes fián,
Hogy kereszt oltárán látja végső órán,
Ah keserves anya, szűzesség leánya
Általverte szived fad nehéz kőjé.

A szép régiebb litániák közül megemlítem a »Minden-szentekről szóló« s körmenetekben énekeltetni szokott litániát, mely Náraynál a 183. lapon található. A szép magyaros dal-lam, melyet felváltva az előénekes és a nép szokott énekelni, még ma is — különösen a búcsujáró helyeken — gyakran meg-csendül.

Processióra való régi litania minden szentekről.

NÁRAY GYÖRGY. *Lyra coelestis*. (1695. 183. lap.)

Előénekes.

Jer, mi kér - jük a meny - be - li a - nya is - tent!

Nép.

Ne - künk meg - bó - csás - sa bű - ne - in - ket.

En - ge - del - mes le - gyen Jé - zus hoz - zánk szent ha - lá - lá - ért.

U - ram ir - gal - mazz, Krisz - tus ke - gyel - mezz.

Jer mi kér - jük szent - sé - ges szűz Má - ri - át

Kér - je a - zon mi u - run - kat Jé - zust, az ő szent fi -

át: Ne - künk meg - bó - csás - sa bű - ne - in - ket.

En - ge - del - mes le - gyen Jé - zus hoz - zánk szent ha - lá - lá - ért.

U - ram ir - gal - mazz, Krisz - tus ke - gyel - mezz.

Már fennebb említém, hogy a protestánsok énekei között, különösen a zsoltárokából készített »dicséreték«-ben, valamint a régi latin himnusból fordított énekekben igen szép magyar dallamokra találunk. Az utóbbi himnusból természetesen mind előfordulnak a kath. énekeskönyvekben. A zsoltárdicséreték közül szintén több található a kath. könyvekben. Hogy kik legyenek a dallamszerzők, ezt most nem vitatom. Mint magyar ész és szív termékei, hamar megtalálták az utat, mely a magyar szívhez vezet.

A szép himnusból közlöm a »Christe qui es lux« fordítását, mely dallama végett a protestánsoknál igen kedvelt

ének. Feltalálható a protestáns énekeskönyvekben mindenütt. Közlöm ez éneket akkép, mint azt Ivánka Sámuel, sárospataki képezdei zenetanár, *Vezérkönyvében* (Sárospatak. 1864) a 110. lapon találtam; egyszólamú dallama a debreczeni *Énekes Könyv* 410. lapján (1778) látható.

„Estvéli dicséret.“

Debreczeni énekeskönyv. (1778. 410. lap.)

Krisz-tus, kí vagy nap és vi - lág, min - ket se - tét-

ség-ben ne hagyj, I - gaz vi - lá - gos-ság te

vagy, Kár - hó - zat - ra men - nünk ne hagyj.

2. Téged kérünk szent ur Isten! 3. Nehéz álom el ne nyomjon,
Oltalmazz minket ez éjen Az ellenség meg ne csaljon,
Nyugodalmunk benned legyen Testünk hozzá ne hajoljon,
A mi lelkünk el ne vesszen. És haragodba ne hozzon.

4. Mi szemcink ha alusznak
Szivünk reád vigyázzanak;
Te hatalmadnak ereje
Legyen híveknek őrzője,

sat,

Ez énekről Révész Imre (mint fennebb 35. lap) ezt mondja: Régi latin ének. A 7—8. században már megvolt. Németre fordította Musculus vagy Weis helvét reformátor, magyarra valamelyik reformátorunk. A Kajoni *Cantionale Catholicum* 532. lapján az estvéli énekek közt a második helyen szintén előfordul.

A protestáns énekeskönyvek egyik főkéességét képezi a 148. zsoltárból készült dicséret: »Dicsőült helyeken, mennyei paradicsomban.« Található a kolosvári »Énekeskönyv« 189. lapján, valamint a többi protest. énekeskönyvekben. Ezen énekről Révész Imre (mint fennebb 32. lapon) ezt mondja: »Régiből (készítette vagy fordította) Diószegi Sándor, debreczeni prédikátor s egyházkerületi főjegyző. Előfordul a Kajoni *Cantionale Catholicum*-ban (1676) 635. lapon. E szép ének három részből áll; az első rész hat ütenyt, a második rész első fele nyolcz, a befejező rész négy ütenyt foglal magában. Lassú, méltóságos menetben előadva, ősi magyar nótát hallunk benne csengeni. Az ének harmoniáját Ivánka Sámuel »Vezérkönyv«-e szerint közlöm; csupán az ütenybeosztást változtattam meg mi által a szép ének magyaros lendületet nyert.

Dicséret a 148. zsoltárból.

Debreczeni énekeskönyv. (1778. 225. lap.)

1. Dí-cső - ült he - lye - ken me - nye - i pa -
2. A kik vi - ga - doz - tok vág - he - tet - len

ra - di - csom - ban. Vagy - tok meg - u - jult
bol - dog - ság - ban.

6*

ál - la - pot - ban, Az ur - nak ne - vét
é - nek szó - ban no di - csér -
jé - tek vi - gas - ság - ban.

2. Áldjátok az urat, kik csak 5 neki szolgáltok,
Ártatlan ruhában tündöklő sok kar-angyalok,
Te is nap, és hold és csillagok
Valakik égő tüzrel bírtok,
Felszóval ötöt kiáltásatok.

3. Egek sok részei, világnak nagy szélessége
Dicséred az Urat tengernek titkos mélysége,
A melyet Isten 5 felsége
Bizonyos czállal berekeszte,
Fel nem bonthat már senki keze.

sat.

A kath. zsoltárénekekről, mint a magyar egyházi zene egyik fontos tényezőjéről, valamint a »Cantus Catholici« háromféle kiadásában előforduló »Szentek tiszteletére« irt énekekről, melyekben annyi ős erő, fenszárnyaló, lendületes dallam

nyilatkozik, a XVII. század zenetörténetében, melynek inkább köréhez tartozik, fogok szólani.

A bemutatott régi magyar egyházi énekekből bizony következtethetünk a magyar zene keleti eredetére. A magyar zene a keleteurópai zenefajok között a legönállóbb s legkifejlettebb s daczára annak, hogy már 1000 év óta Európa szívében nagy s művelt nemzetek közé van ékelve, ez eredetiségéből, e jellemző mélabús sajátágából mitsem veszített.

A bemutatott magyar egyházi énekekből, melyek a hajdankor daliás költészetének, a múlt századok népdalainak visszahangjakép csendülnek meg, a magyar dal és zene sajátágait illetőleg a XVIII. században már határozottabb fogalmakat alkothatunk. Ezen énekekben oly jellemző sajátágokat észlelünk, melyeket a nyugot-európai zenében hasztalan keresünk.

A magyar dal és zenének egyik fő sajátágát az képezi, hogy dallamát nemcsak a régi egyházi hangnemek lépcsőjéből, nemcsak a XVII. században határozottabb alakban megjelenő kemény és lágy hangnemeknek zöngéiből alkotja, hanem ezenkívül, mint a bemutatott példákban láthatunk, még egy sajátágos hanglépcsővel is bír, mely a nyugot-európai zene két hanglépcsőjéből következőképpen alakul:

E hanglépcsőben fölfelé menve találjuk mint jellemző zöngéket: a kis harmadot e, a bővített negyedet (dis), a kis hatodot f és a bővített hetedet gis; lefelé jöve a kis kettedet gis, a nagy harmadot f, a határozatlan ötödöt dis és a nagy hatodot e. E hanglépcső jellemző zöngéi kölcsönzik a magyar dalnak ama keleties szingazdagságot, mélabús, elegikus hangot, mely azt minden más nemzet zenéjétől megkülönbözteti. E jellemző zöngék előfordulnak a bemutatott katolikus énekekben, u. m.: az adventi Máriaének 3., 8. és 21. ütenyében; az oltári szentségről szóló ének harmadik ütenyében. E jellemző zöngék a nyomtatás s a hangjegyek értelmesebb előállítására folytán a XVIII. századbeli katolikus énekeskönyvekben — különösen a Bozókyéban — igen gyakran található.

A protestáns énekekben a zöngefűzés e sajátos menetét nem találtam.

A bemutatott kath. egyházi népekekből kitűnik, hogy a páros ütenyen kívül, melyet eddig közhiedelem szerint a magyar zene kizárólagos rhytmusának tartottak, a páratlan ütenyem a $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{2}$ is előfordúl, a nélkül, hogy a magyar zene eredetiségét elvesztené. A páratlan ütenyemre akadunk a XVII. század kath. egyh. énekeiben, de még inkább előtérbe lép a XVIII. századbeli dallamokban, mint azt a felmutatott oltári szentségről szóló és Náraynak gyönyörű Mária-énekeiben láttuk. Igaza van P. Thewrewk Emil tagtársunknak, ¹⁾ midőn azt mondja: »A mi a magyar zenét rhytmus tekintetében megkülönbözteti, nem az időrészek számában, hanem azoknak sajátos elaprózásában s lüktető erejében áll.« A magyarban a hangsúly a szó első tagjaira, ha mondat vagy szócsoport hangsúlyozandó, hasonlóképp az első mondat vagy szóra helyezendő. A bemutatott énekekben az első szótag hangsúlyozása az egész dallamot illetőleg annak motívumát megalapítja.

A bemutatott énekekből láttuk, hogy a magyar zene hanglépcsőjében a legfontosabb zöngé az első, ezután következik az ötöd s a nyolczad. A kutatások azt mutatják, hogy a magyar énekek leginkább e három zöngé egyikével kezdődnek s legtöbbször az alapszöngével végződnek. Az úgynevezett pásztori vagy idylli énekekben — mint a népdalok legszebbike: »Repülj fecském« — mind a kath., mind pedig a protestáns énekekben, sokszor nem az alapszöngé a befejező, hanem ennek felső ötöde vagy alsó negyede. Ezt említi már Maróthy is (1774. kiadás, hátul az 5. lapon). A kath. énekek közül ide tartoznak: »Csorda pásztorok«, »Óh fényességes szép hajnal« stb., a protestáns énekek közül (Debreczeni Énekeskönyv. 1778.): »Adjunk hálát mindnyájan« (394. lap), »Emlékezzél úr Isten« (357. lap) stb. A magyar egyházi népekek sajátosságaihoz tartozik még, hogy tulajdon versnem és zenészeti képlettel bírnak. Nemzeti egyházi énekeinkben az uralkodó zene-láb a lengedező — ω , ezután legtöbbször előfordúl a lebegő

¹⁾ »Magyar rhytmus« Nyelvtud. közlemények. 10. köt. 1873. 376. lap.

ω —, e két verslábaknak elegyítéséből származnak a 8-, 12-, 16 ütenyű dalok: a páros ütenyű dalokon kívül vannak páratlan ütenyszámú dalok is, melyeken az idegenszerűség ép nem mutatkozik, mit a bemutatott protestáns ének: »Úr Isten jól látod, mily hibás én életem«, s az ismerős népdalok közül a »Beszegődtem Tarnóczára bojtárnak« című dal is bizonyít.

A XVIII. század egyházi énekeinek gyöngyét képezik a temetési vagy halottas-énekek. A katolikusok és protestánsok egyaránt gazdag gyűjteménnyel rendelkeznek. A magyar mélabús dallamok egész színgazdag pompájokban csendülnek meg a sír szélén s bucsúznak el azoktól, kik éltökben az örömet s fájdalmat a nemzeti énekek hangjai mellett élték át.

A rendkívül gazdag gyűjtemények ismét élő bizonyosságai a magyar dal és zene sokoldalúságának s e gyűjtemények megérdemlik, hogy a magyar dal és zene barátjai azokkal tüzetesen foglalkozzanak.

Tekintetes Akadémia! A magyar nemzet büszke lehet arra, hogy viharos múltjából — habár tökélytelen alakban is, a magyar nemzeti dal és zene, mint nemzeti kincs fenmaradt.

Nyelvünk és zenénk az, mely keleti eredetünket kiválólag hirdeti.

A nyelv irodalmilag a műveltség magas fokán áll; az irodalomnak ezekre menő munkásai fáradhatlan szorgalommal művelték azt. A zene, a szép ősi magyar zene, a nemzet történetében, mint gazdag kincsben rejlt zene, még kevés buvárkodó elmét fárasztott ki.

A M. Tud. Akadémia, mint a magyar tudományosság öre s terjesztője, szorítsa keblére a nemzeti nyelv ez iker-testvérét, mely sokáig a sors szeszélyének volt kitéve; fogadja a zenét kedves gyermekének, hogy ez is testvérével, a nyelvvel, együtt kiművelve, rövid idő alatt a magyar névnek, a tudománynak s a nemzet dicsőségének hirdetője legyen.